

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filozofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Převrácený totalitarismus

Inverted Totalitarianism

Bc. Ondřej Petr

Vedoucí práce: Mgr. Michael Hauser, Ph.D.
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro
základní školy a střední školy anglický jazyk –
základy společenských věd

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Převrácený totalitarismus“ vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

podpis

Rád bych na tomto místě poděkoval především vedoucímu práce Mgr. Michaelu Hauserovi, Ph.D. za odborné rady, metodické vedení a věcné komentáře k obsahu práce. Díky patří také mé rodině za veškerou podporu během studia.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce kriticky reflektuje teorii amerického politického filozofa S. Wolina. Práce vymezuje Wolinovo pojetí *převráceného totalitarismu*. Dále podává přehled běžných, mainstreamových pojetí *totalitarismu* v komparaci s Wolinovým pojetím. Věnuje se Wolinově reflexi současné západní liberální demokracie jako *řízené demokracie*¹. Text se obrací i na dílo G. Agambena, který zastává podobné pozice v kritice euroatlantické formy demokracie. V jeho pojetí *výjimečného stavu*² autor nachází spojitosti právě s konceptem *převráceného totalitarismu*.

KLÍČOVÁ SLOVA

euroatlantická civilizace, G. Agamben, liberální demokracie, politická filozofie, převrácený totalitarismus, řízená demokracie, S. Wolin, svoboda, USA, výjimečný stav, 21. století

¹ Autor práce překládá pojem S. Wolina „*managed democracy*“ jako „řízená demokracie“ a dále pracuje s tímto pojmem v tomto překladu.

² Autor práce překládá pojem G. Agambena „*state of exception*“ jako „výjimečný stav“ a dále pracuje s tímto pojmem v tomto překladu.

ABSTRACT

This Master's thesis reflects the theory of American political philosopher S. Wolin. The work introduces the reader to interpretations of S. Wolin's term *inverted totalitarianism* and confronts it with the common and mainstream approaches to *totalitarianism*. It is concerned about S. Wolin's reflection on contemporary western liberal democracy as *managed democracy*. The text pays attention to work of G. Agamben who takes a similar critique on the form of Euro-Atlantic democracy; for instance the thesis deals with his view of *state of exception* in which the author sees connections on *inverted totalitarianism*.

KEY WORDS

Euro-Atlantic civilization, freedom, G. Agamben, liberal democracy, inverted totalitarianism, managed democracy, political philosophy, S. Wolin, state of exception, USA, 21st century

Obsah

1	Úvod.....	5
1.1	Cíl práce.....	5
1.2	Metody práce	6
1.3	Zhodnocení použité literatury.....	6
1.4	Struktura práce.....	7
2	„Převrácený totalitarismus“ S. Wolina	9
2.1	Sheldon Wolin	9
2.2	Fenomén „změny“ jako paradigma Ameriky	11
2.2.1	Politická historie vnímání „změny“ v USA	15
2.2.2	USA jako globální impérium	18
2.2.3	„Převrácený totalitarismus“, moc korporací a ovládnutí voličů	22
2.3	Pojetí „převráceného totalitarismu“ S. Wolina.....	25
2.4	Pohled na demokracii jako na „řízenou demokracii“	28
2.5	„Převrácený totalitarismus“ S. Wolina a „výjimečný stav“ G. Agambena.....	31
2.5.1	Historie termínu „výjimečný stav“	36
2.5.2	Porovnání S. Wolina s G. Agambenem.....	38
3	Wolinův „převrácený totalitarismus“ na pozadí běžných pojetí totalitarismu.....	42
3.1	Vymezení totalitarismu.....	42
3.2	Kritika pojmu „totalitarismus“	52
3.2.1	Česká debata o totalitarismu	55
3.3	Porovnání „převráceného totalitarismu“ s „totalitarismem“	63
4	Závěr.....	67
5	Seznam použitých informačních zdrojů.....	69
5.1	Internetové zdroje	72
6	Seznam příloh	74

1 Úvod

Ve své práci bych se chtěl věnovat konceptu *převráceného totalitarismu*³ u současného amerického politického filozofa Sheldona Wolina. Jeho kritiku současné podoby demokracie v USA jako *řízené demokracie* považuji za značně aktuální a hodnou k zamyšlení. S. Wolin popisuje přerod americké demokracie ve vládu ekonomických zájmů, které jdou ruku v ruce se silnou státní mocí. Amerika⁴ se v jeho pojetí stává politickým hybridem – *převráceným totalitarismem*. S. Wolin popisuje aktuální americkou politickou situaci jako *řízenou demokracii*, ve které již není veřejnost a občanská společnost suverénní součástí společnosti, nýbrž formovaným stádem. Velké korporace jsou v úzké spolupráci se státní mocí a demokracii popisuje jako silně omezenou - řízenou. Přestože používá pojem *totalitarismus*, odmítá morální či politickou podobnost se státy, které byly v historii považovány za totalitní, tedy např. s nacistickým Německem. S. Wolin však varuje, že nekontrolovaný ekonomický vliv na současnou vládu USA představuje velké nebezpečí pro demokracii.

1.1 Cíl práce

Tato diplomová práce si klade za cíl přiblížit českému odbornému i laickému publiku myšlení méně známého uznávaného amerického, politického filozofa. Autor práce předpokládá, že s konceptem *převráceného totalitarismu* Sheldona Wolina nejsou čeští čtenáři i odborná veřejnost zabývající se politickou filozofií příliš seznámeni. Tato diplomová práce také uvede Wolinovu teorii do širších souvislostí, vymezí různorodá pojetí *totalitarismu* ve 20. století a na jejich pozadí srovnává pojetí Wolinovo.

³ WOLIN, S. *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

⁴ V této práci používá autor substantiva „Amerika“ či adjektiva „americká(é)“ jako synonymum k USA, nemá tak na mysli nic, co by mohlo být vykládáno jako Amerika – kontinent.

1.2 Metody práce

Vzhledem k tématu práce a osobnosti Sheldona Wolina je nutné uvést, že se tato práce pohybuje na pomezí politické filozofie a politologie. Práce ovšem zasahuje i do ostatních humanitních věd jako jsou ekonomie, psychologie, historie nebo sociologie, text tak získává interdisciplinární rozměr. V diplomové práci je použita zejména metoda analýzy teorie vztahující se k tématu na základě použité literatury. Další z využitých metod bude metoda komparativní, a to zejména v části práce, která porovnává S. Wolina s G. Agambenem a také v části práce, která zkoumá přístupy různých autorů k *totalitarismu* a poté je porovnává s přístupem Wolinovým. Diplomová práce bude myšlenkově postupovat induktivně, nejdříve se pokusí uchopit specifické pojetí *totalitarismu* S. Wolinem a poté jej uvede do obecných souvislostí rozmanité diskuze o *totalitarismu* samotném.

1.3 Zhodnocení použité literatury

Práce vychází z anglicky psaných zdrojů zahrnujících autentické dílo S. Wolina. Jedná se především o jeho knihu *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*.⁵ Dalším primárním zdrojem je dílo G. Agambena *State of Exception*⁶, který vychází z teorie C. Schmitta⁷; nebo dále J. J. Linz⁸, jehož dílo je zde také citováno. Pro druhou část práce zabývající se definováním a kritikou běžného pojetí *totalitarismu* byly přínosné primární zdroje,

⁵ WOLIN, S. *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

⁶ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: University of Chicago, 2005.

⁷ SCHMITT, C. *The Concept of the Political*. Chicago: The University of Chicago Press, 1996.

⁸ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder-London: Lynne Rienner Publisher, 2000.

kteří již byly z velké části přeloženy do českého jazyka např. texty G. Sartoriho⁹, H. Arendtové¹⁰, R. Dahla¹¹, K. R. Poppera¹² nebo R. Arona¹³.

Co se týče českých autorů, k argumentaci jsem využil sekundární literatury o *totalitarismu* z pera S. Balíka a M. Kubáta¹⁴ nebo B. Říchové¹⁵. V závěru také shrnuji českou diskuzi na téma *totalitarismu*, přičemž zajímavým zdrojem a inspirací byly sborníky z mezioborových konferencí k *totalitarismu* (*Totalitarismus a Totalitarismus 2 až 5*¹⁶) konané v průběhu let 2005 – 2009 na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Z českých autorů také v průběhu práce zmiňuji počátek teoretické rozpravy k *totalitarismu*, tedy dílo V. Čermáka¹⁷ a na něho navazující exilové úvahy germanisty a filozofa Rio Preissnera¹⁸. V závěru také shrnuji aktuální českou diskuzi, kterou v r. 2011 rozvířil Michal Pulmann a jeho kniha *Konec experimentu*¹⁹ a také problematiku výzkumu totalitních režimů a současné historie v České republice (zejména spor o existenci Ústavu pro výzkum totalitních režimů)

1.4 Struktura práce

Struktura práce odráží nastíněné cíle tohoto textu. První část práce následující po úvodu se věnuje výkladu Wolinova pohledu na tendence v americké politice na začátku nového milénia, zaměřuje se tedy na jeho pojetí *převráceného*

⁹ SARTORI, G. *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN, 1994.

¹⁰ ARENDOVÁ, H. *Původ Totalitarismu*. Praha: Oikoymenth, 1996.

¹¹ DAHL, R. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.

¹² POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Praha: ISE, 1994.

¹³ ARON, R. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993.

¹⁴ BALÍK, S. a KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004.

¹⁵ ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000.

¹⁶ BUDIL, I. T. a ZÍKOVÁ, T. et al. *Totalitarismus, Interdisciplinární pohled*. Ústí nad Labem: vydavatelství Vlasty Králové, 2005.

¹⁷ ČERMÁK, V. *Otázka demokracie I*. Praha: Academia, 1992.

¹⁸ PREISNER, R. *Kritika totalitarismu*. Londýn: Rozmluvy, 1984.

¹⁹ PULMANN, M. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011.

totalitarismu. Zde autora zajímá, zda je pojetí S. Wolina přehnané a nadnesené, nebo zda skutečně může být určitá forma *totalitarismu* převlečena do hávu demokracie. Text dále komparuje pojetí *převráceného totalitarismu* S. Wolina s pojetím *výjimečného stavu* G. Agambena. Zde jsou nastíněny spojitosti, které v těchto teoriích autor nachází. Autor práce si klade otázku, jaké zásadní podobnosti tyto dva koncepty mají a jaká východiska autoři nacházejí.

Druhá část textu, která je důležitým pojítkem k části první, poskytuje přehled hlavních teorií a autorů, kteří se ve 20. století zabývali *totalitarismem*. Fenomén *totalitarismu* tak je obecně, sémanticky definován. Jsou zde uvedeny nejdůležitější definice *totalitarismu* dle konkrétních politických filozofů. Mimo jiné se autor zaměřuje i na analýzu kritických pohledů vůči tomuto fenoménu, kterých bylo a je bezpočet. Na pozadí těchto dnes již mainstreamových pojetí *totalitarismu* autor vymezuje Wolinův *převrácený totalitarismus*.

V závěru práce jsou shrnuty a zhodnoceny získané poznatky, které autor uvedl do kontextu českého společenskovedního prostředí zabývajícího se *totalitarismem*, a to včetně aktuálních diskuzí, jež na tomto poli probíhají.

2 „Převrácený totalitarismus“ S. Wolina

V této kapitole se budu nejdříve zabývat osobností Sheldona Wolina, příčinami vzniku *převráceného totalitarismu* a dalšími jevy, kterými je doprovázen. Budu se zabývat fenoménem vnímání *změny* v USA, a to na základě historického pojetí až k aktuálním důsledkům. Nastíním propojenost tří Wolinových pojmů – *převráceného totalitarismu*, *řízené demokracie* a *Supermoci*. Analyzuji také propojenost *převráceného totalitarismu* s mocí ekonomických subjektů – korporací a roli občana, kterou v politickém životě americké občanské společnosti zaujímá. V závěru kapitoly propojím teorii S. Wolina s teorií G. Agambena a uvedu jejich podobnosti, které v nich spatřuji.

2.1 Sheldon Wolin

S. Wolin (*1922) je americký politický filozof, autor zabývající se současnými politickými otázkami. Je emeritním profesorem na Princetonské univerzitě, kde také od r. 1973 do r. 1987 vyučoval. Během své více než čtyřicetileté akademické kariéry působil na prestižních světových univerzitách jako např. na Oxfordské univerzitě v Anglii, na Kalifornské univerzitě v Berkeley nebo na Cornellské univerzitě v New Yorku. Řada jeho studentů se stala světovými autoritami v oblasti politické teorie a filozofie, např. Wendy Brown, která se proslavila prací *Stav zranitelnosti: moc a svoboda v pozdní modernitě*²⁰ nebo Cornell West²¹ či Hanna F. Pitkin²².

²⁰ Český název „*Stav zranitelnosti: moc a svoboda v pozdní modernitě*“ přeložen autorem této práce z originálu: BROWN, W. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press, 1995.

²¹ Cornell West (*1953) je profesorem afroamerických studií na Princetonské univerzitě a byl prvním Afroameričanem, který získal na Princetonské univerzitě titul Ph.D (r. 1980). Jeho akademickou parketou se stala především otázka rasy, genderu a třídy v americké společnosti, a otázka výzkumu demokracie a jejich problémů, kterým aktuálně USA čelí (podobně jako S. Wolin identifikuje závislost politiky na ekonomickém světě byznysu a z tohoto stavu odvozuje nefunkčnost

V dnešním virtuálním světě ovládaným médii je stále složitější zaujmout k realitě co nejméně zaujatý pohled. Zejména otázky týkající se reflexe politiky Západu a USA jsou mnohdy velmi zkreslené, zploštělé a jednostranně vykládané. S. Wolin je jedním z mála intelektuálů, kteří neohroženě, originálně a precizně kritizují americkou demokracii a v mnohých vyvolává silnou kontroverzi. V ní, dle své nejznámější politicko-filozofické teorie vidí jako hlavní ideu *převrácený totalitarismus*²³, který je podpořen dalšími dvěma jevy, jež mu napomáhají – tou je *řízená demokracie* a *Supermoc*²⁴. *Supermoc* je, dle Wolina, nezávislý činitel, hybná síla, jež je ze své podstaty nekompatibilní s ústavní vládou a demokracií.

Primárním zdrojem této práce je kniha S. Wolina *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*.²⁵ S. Wolin v této knize popisuje aktuální tendence v americké politice a nastiňuje její latentní přerod v unikátní politický systém *převráceného totalitarismu*. S. Wolin neotřele analyzuje kontroverzní aktuální politické prostředí v USA.

Jeho kniha se zabývá nástupem prvního Afroameričana do prezidentského úřadu a je také podtextem jeho vítězných voleb v r. 2008. S. Wolin v ní rozebírá naději

radikalizujících se zákonů namířených proti korupci; jeho zásadními pracemi jsou „*Race Matters*“ (Na rase záleží, 1994) a „*Democracy matters*“ (Na demokracii záleží, 2004).

²² Hanna Fenichel Pitkin (*1931) je politickou teoretičkou, emeritní profesorkou politických věd na Kalifornské univerzitě v Berkeley (Professor Emerita of Political Science at the University of California, Berkeley). Jako dcera Otta Fenichela (jeden z členů tzv. druhé generace evropských psychoanalytiků, žák S. Freuda) se narodila v Berlíně a v r. 1938 emigrovala do USA. Její akademický záběr je velmi široký zabývá se historií evropského politického myšlení od starověku až po současnost, dále filozofií jazyka, textovou analýzou až po problémy psychoanalýzy a genderu v politicko-sociologických teoriích. Její nejznámější práce je *The Concept of Representation*, 1976, ve které definuje koncept deskriptivní reprezentace, jež klade důraz na způsob složení zákonodárného sboru, prvotní důležitost věnuje charakteristikám reprezentujících, než jejich jednání.

²³ WOLIN, S. *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

²⁴ Pojmem *Supermoc* autor práce překládá Wolinův termín *Superpower*.

²⁵ WOLIN, S. *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

americké společnosti v Obamovu změnu nepopulární politiky Bushova kabinetu a právě od politických excesů G. W. Bushe odvozuje počátek ohrožení demokratického systému v USA. Samotným názvem knihy *Democracy Incorporated* tak vyjadřuje ovládnutí demokracie velkými korporacemi (tj. ekonomickými subjekty).

S. Wolin analyzuje Obamovu volební kampaň vedenou v duchu velké *změny* a zabývá se Obamovým přirovnáním Ameriky k *jablečnému koláči*²⁶. Již od vzniku USA se její obyvatelé identifikovali s hodnotami jako je příklon k novému a k ochotě přijímat nové myšlenky. Slovo *změna* bylo vždy vnímáno ve smyslu pokroku k materiálnímu vylepšení každodenního života obyčejného Američana. Přijímali ji s vědomím, že jejich dětem bude zajištěna lepší budoucnost. Tématem *změny* jako důležité součásti teorie *převráceného totalitarismu* se budu zabývat v následující podkapitole.

2.2 Fenomén „změny“ jako paradigma Ameriky

Fakt, že americká historie byla konstruována jednou nepřetržitou *změnou*, zní dnes jako klišé, proto důsledky rapidního tempa této *změny* již nikomu nepřipadají na první pohled tak zjevné. Fenomén *změny* přebíjí tradiční hodnoty, očekávání a praktiky. Ačkoliv různá společenství v minulosti procházela bezpochyby pokrokem, je až záležitostí pouhých posledních čtyř století, kdy se stalo prosazování inovací hlavním politickým cílem. Dnes se tak slovo *pokrok* stává vítanější, než bylo kdykoliv předtím, což znamená, že instituce, hodnoty a očekávání zaujímají společně s technologiemi jistou omezenou platnost. „Zažíváme tak triumf současné doby, která je definovaná zapomínáním, jakousi

²⁶ „...Obama chose an idea as American as the proverbial apple pie.“ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010. s. ix (preface).

kolektivní, občanskou amnézií,²⁷ říká S. Wolin. Jinak řečeno v dnešním moderním světě *pokrok* nahrazuje tradice i hodnoty a dnešní pokrok nahrazuje pokrok zítřejší.

Důsledek stále nekončících *změn* spočívá v podryvání jejich upevnování. S. Wolin uvádí příklad: „Po více než století od konce Občanské války jsou důsledky otroctví stále aktuální; téměř po století, kdy mohly ženy jít poprvé k volbám, je jejich skutečná rovnoprávnost ve společnosti stále diskutabilní; nebo téměř po dvou stoletích, kdy se veřejné vzdělávání a školy staly realitou, je vzdělání stále více privatizováno.“²⁸

Abychom tak přihlédli k problému *pokroku*, můžeme si připomenout, že v politicko-intelektuálních kruzích již od počátku druhé poloviny 17. století a zejména během osvícenství v 18. století panovalo rostoucí přesvědčení, že poprvé v historii bylo pro člověka (lidstvo) možné záměrně změnit svoji vlastní budoucnost. Díky *pokrokům* ve vědě a novým vynálezům bylo možné pojmut *změnu* jako pozitivní krok vpřed, ze kterého čerpá celá společnost. *Pokrok* byl chápán jako konstruktivní *změna*, která přinese na svět něco nového, potřebného a která všem pomůže. Tito reformátoři věřili, že ačkoliv *změna* může zničit původní již zakořeněné hodnoty, zvyky a zájmy, tak se v důsledku stejně vyplatí jí učinit, protože tyto původní hodnoty, zvyky nebo zájmy „sloužily pouze několika vyvoleným, zatímco mnohé zachovávaly v ignoraci, chudobě a nemoci.“²⁹

Důležitým momentem v této rané moderní koncepci pokroku bylo, že *změna* byla zásadně záležitostí politické odhodlanosti těch, kteří by mohli být zodpovědní za

²⁷ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. viii (preface).

²⁸ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. vii (preface).

²⁹ „...they mostly served the Few while keeping the Many in ignorance, poverty, and sickness.“

WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xix (preface).

svá rozhodnutí. Takové porozumění *změny* bylo vsutku zastíněno objevením koncentrace ekonomické síly, která se vykrytalizovala během druhé poloviny 19. století. Fenomén *změny* se stal soukromou záležitostí neoddelitelnou od vykořisťování a oportunistu, a tak konstituoval hlavní, možná nejdůležitější prvek v kapitalistické dynamice. Oportunismus v sobě zahrnoval nezměrný zájem vyhledávat vše, co by mohlo být zneužito a brzy to bylo, nadneseně řečeno, všechno (od náboženství k politice až po lidský blahobyť). Již zde neexistovalo téměř žádné tabu a *změna* byla předmětem záměrně plánované strategie za dosažením co nejvyšších zisků.

Často se také říká, že dnešní podoba *změny* je velice rychlá a všeobjímající než byla kdykoliv dříve. S. Wolin poukazuje na fakt, že americká demokracie doposud nebyla zcela zakotvena. Dle něho zůstaly některé z jejích klíčových elementů nerealizované a jsou zranitelné, a jiné byly zneužity k antidemokratickým účelům. Politické instituce tak byly typicky popsány jako prostředky s pomocí kterých se společnost snaží uskutečnit *změny* (ve smyslu reformy). Předpokladem tak bylo, že politické instituce sami o sobě zůstanou stabilní, tak jak je uvedeno v ústavě - jako ideál s relativně neměnnou strukturou k definování limitů a působnosti moci občanů a odpovědnosti úředníků.³⁰

Dnes si můžeme všimnout, že jsou politické *změny* jak charakteru revolučního, tak i protirevolučního. Někteří nastiňují nové směry směřování amerického národa a představují nové techniky k rozšíření americké moci, ať už vnitrostátní (sledování a kontrola vlastních občanů) tak zahraniční (přes 700 vojenských základů v cizích zemích). Takové atributy přesahují i největší fantazie předchozích vládních kabinetů. Ty druhé *změny*, kontrarevoluční, jsou dle S. Wolina ve smyslu obratu směřování sociální politiky, tj od jejího původního záměru zlepšit život střední třídě a chudším vrstvám společnosti.

³⁰ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. viii – xiii.

Dle S. Wolina nynější americký politický systém směřuje k opaku toho systému, o kterém básní političtí lídři, masová média i prorokové obrovských think tanků. Je tedy opakem světového příkladu demokracie. Ačkoliv mnozí kritici považují práci S. Wolina za fantazii, jsou v ní ve skutečnosti odpovězeny mnohé otázky - například proč panuje mezi americkými občany nejistota, kam vlastně jako národ směřují. Dle S. Wolina nastoupil *převrácený totalitarismus* neplánovaně a sotva postřehnutelně – je tak na první pohled v nepřerušené kontinuitě s dosavadními národními politickými tradicemi.

Jaká je úloha obrovských sum peněz v politice? Do jaké míry je možné věřit populárním médiím? Jak věrohodné jsou vlastně americké politické volby? Tyto otázky si S. Wolin klade a snaží se na ně najít odpověď. Předčasné volby v r. 2006 ukázaly, že většina národa si přála rychle rozhodnout o konci zpackané války. Mezi obyčejnými občany se neustále zvyšovaly stížnosti, že již nadále nepoznávají svoji zemi³¹, že *preventivní válka*, běžně používané praktiky mučení, vnitrostátní sledování, nekonečné zprávy o korupci v nejvyšších patrech politiky, a to jak na úrovni vlády, tak korporací znamená, že se v politice děje něco zásadně špatného. S. Wolin byl jedním z prvních velkých kritiků *preventivní války* v Iráku a téměř ihned při jejím vyhlášení ji považoval za chybu obrovských rozměrů.

Právě z těchto výše jmenovaných důvodů se S. Wolin v knize *Democracy Incorporated* snaží zaměřit svoji pozornost k porozumění *změn*, které se dějí v americké demokracii. Nejprve však poukazuje na to, že je třeba předpokládat, že pokud není v Americe demokracie plně realizovaná, potom je v USA zvyšující se počet jejich podob. Dále předpokládá, že pokud se dějí nějaké zásadní *změny*, musíme si položit základní otázku: co způsobuje proměnu demokracie v nedemokratický systém a do jaké jiné podoby politického systému se může

³¹ „...*We no longer recognize our country.*“ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xx (preview).

demokracie přetavit? S. Wolin k tomuto uvádí předpoklad, že se určitá forma *totalitarismu*, odlišná od klasické formy, vyvine - změni z domněle „silné demokracie“ a nikoliv z demokracie „pokleslé“.³² Historickým vnímáním *změny* v USA se budeme zabývat v následující podkapitole.

2.2.1 Politická historie vnímání „změny“ v USA

Dříve byla *změna* více identifikována spíše s novou příležitostí než s vědomím náhlé, zásadní *změny*, kterou například reprezentovala politika amerického prezidenta A. Jacksona³³, ve které byly nově definovány vztahy mezi silou zájmových skupin a společenských tříd. Dalším příkladem podobné fundamentální *změny*, jak uvádí S. Wolin, byl například zákaz otroctví.³⁴ Dle S. Wolina byl však politický slib 14. a 15. dodatku ústavy USA³⁵ reálně uskutečněn až v době prezidentských voleb v r. 2008.³⁶

V průběhu americké historie byla hlavním aktivním nositelem fundamentální *změny* vláda. Dodatky v ústavě po Občanské válce byly namířeny na nápravu spáchaného zla spojovaného s otroctvím. Dále také například program „New Deal“ rapidně zlepšil život obyčejných lidí, zejména těch chudých a zaznamenal *změnu* ve směřování ekonomického systému od kapitalismu ovládaného volným trhem ke smíšené ekonomice s vládními zásahy. Tímto bylo dosaženo dvou rozdílných

³² WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 23.

³³ V průběhu své vlády (1829-1837) se A. Jackson obával silící moci rozvíjející se tržní ekonomiky, obával se nových velkých center koncentrujících manufaktury a zvyšujícího se počtu korporací v USA. Nejvíce se obával koncentrací moci a kapitálu, kterou ekonomická síla vytvářela. Za symbol ctnosti a nezávislosti považoval malé farmáře a řemeslníky. Jeho pohled na ekonomii byl idealizovaný a Jackson tak byl přezdíván ekonomickým nostalgikem.

³⁴ Otroctví bylo v USA zrušeno 13. dodatkem Ústavy Spojených států amerických a ratifikováno 6.12.1865.

³⁵ 14.dodatek: „zaručení práv a výhod občanství“ 9.7.1868.

15. dodatek: „právo volit bez ohledu na rasu“ 3.2.1870.

³⁶ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. ix (preface).

konceptí *změn*, které zahrnovaly aktivní vládní zásahy a intervence. Můžeme tuto *změnu* nazvat taktickým krokem, který napравuje chyby – ovšem bez výrazných *změn* ve vztazích k moci (např. snížení daní střední třídě).

Z příkladu reformy zdravotního systému, který si platí jedinec sám, můžeme odvodit druhou strategickou *změnu*, na níž byl založen nový politický program a která reformuje a posiluje základní vztahy k moci - udává nový směr. S. Wolin ve své práci *Democracy Incorporated* popisuje právě tuto paradigmatickou *změnu*, jež představuje spojení státní moci s mocí korporátní.

V některých případech tato *změna* paradigmatu nabývá formy útoku na pevně zakořeněný, dlouhodobý status quo (např. snižování vlivu předválečných vlastníků plantáží). Někdy právě umění zmírnit takové *změny* mohlo odčinit předchozí podobné *změny* paradigmatu za účelem obnovení původního statutu quo. S. Wolin uvádí, že například *změna* represivního paradigmatu, která byla iniciována po 11. září 2001, zahrnovala právo na vládní odposlechy, policejní sledování, popření práva na spravedlivý proces, ale mohla být odčiněna obnovou demokracie a větším respektováním práva na spravedlivý proces a práv vyplývajících z prvního dodatku americké ústavy.³⁷

Paradoxně vítězství prezidenta Obamy by mohlo být obratem, reakcí volající po zavedení předchozích pořádků, jež by odvolaly některé ze *změn*, které přinesl Bushův a Cheneyův³⁸ kabinet (např. legální mučení vězňů). S. Wolin říká, že pokud by se tak stalo, pak by kýžená *změna* po volbách v r. 2008 přinesla spíše celkové

³⁷ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xi (preface).

³⁸ Richard Bruce Cheney byl prvním viceprezidentem USA za vlády G. W. Bushe od r. 2001 do r. 2009.

zmírnění situace než kompletní obrat; cílila by spíše k obnově nebo k modifikaci než k naprosté *změně* paradigmatu.

V polovině 20. století, počínaje Studenou válkou a antikomunistickým tažením v USA, které bylo dosaženo Reaganovou kontrarevolucí, se stala národní fixace ke *změně* tváří nového sebevědomého konzervatismu. Jeho cílem bylo udržet si silné ekonomické pozice a technologické hnací síly. Výsledkem byla jedinečná dynamická *změna*, která vyzývala k pohledu zpět jako na nějaký vzdálený *city on a hill*³⁹ Zde nešlo o zpátečnickou obnovu minulosti, spíše šlo o to, že kulturní válka neokonzervatismu proti liberalismu se projevovala v odkazech na idealizovanou mytickou minulost. V ideologickém hledisku to kombinovalo politické, náboženské a kulturní prvky, jež se odvolávaly k *otcům zakladatelům*, k původní ústavě, k biblickým textům, k rodinným hodnotám, k posvátnosti tradičního manželství nebo k militantnímu patriotismu. Ekonomická ideologie se opět zaměřila na pohled do imaginární minulosti, k teorii volného trhu a ekonomiky, ve které sobectví a vláda s malými pravomocemi zajistí obecnou harmonii a prosperitu.

Konzervativní politici však byli, dle S. Wolina, daleko od toho, abychom je mohli nazvat pouhými nostalgiky. Za své paradigma si zvolili *nerovnostářství*⁴⁰. Pod ideologickou záštitou hesel, že nebudou měnit dosavadní pořádky, však spěli ke svému základnímu cíli modifikovat co nejvíce z minulých politických *změn* (zejména rovnostářské sociální programy). Dle S. Wolina však tím, že vymítili programy, které pomáhaly získat moc do rukou mnohých, tak *nerovnostářství* posílilo strukturu, která kombinovala státní moc s mocí korporátní. Ačkoliv vláda

³⁹ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. x (preface). *City upon a hill* – doslovně *město na kopci* fráze historicky prvně použita Johnem Winthropem r. 1630: „...we must always consider that we shall be as a city upon a hill - the eyes of all people are upon us“ Používání fráze *city upon a hill* bylo velmi populární mezi americkými politiky i ve 20. století.

⁴⁰ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xi (preface). „...inegalitarianism“.

G. W. Bushe chtěla zintenzivnit útoky na sociálně-liberální programy a liberální kulturu shovívavosti, tak ve skutečnosti nahradila nové paradigma, které se zaměřilo na dynamiku, jež poprvé generovala politika antikomunismu.

Tato koncepce přišla s agresivní vidinou imperiální nadvlády. To znamenalo odlišný důraz, než s kterým v minulosti přišli více provinčně zaměřeni Reaganovi konzervativci. Nové paradigma by tak představovalo jedinečnou vlastnost, která byla prakticky neznámá předchozím verzím národní identity. Ta by byla definována předpokládaným nepřítelem – v tomto případě terorismem – který by neměl žádné jasné časové ani územní omezení. S. Wolin ve své práci dochází k tomu, že toto nové paradigma přineslo značnou *změnu*, kterou bylo nové vymezení národní identity, jež zastíňovala demokracii a republiku. „Spojené státy se tak nyní označily za globální impérium.“⁴¹ Tomuto problému se bude věnovat následující podkapitola.

2.2.2 USA jako globální impérium

Představa světového impéria přinesla další *změnu*, přesto vše jakoby zůstalo v pozadí volební prezidentské kampaně z r. 2008, kde role prezidenta zažívala posun z národního úřadu na úřad imperiální. Hlavní pozornost však byla věnována něčemu úplně jinému - o úřad prezidenta se ucházel Afroameričan, který se jím nakonec i stal. Dříve než se však zaměříme na skutečný rozsah *změn*, jež tyto volby přinesly, musíme se zeptat, na jakém pozadí se tyto *změny* odehrály.

Mnozí by řekli, že v průběhu 20. století byly veřejnou společností známé afroamerické osobnosti (muzikanti, herci, herečky či spisovatelé) akceptovány. Naproti tomu však úplně stejným způsobem většina bílých Američanů tolerovala

⁴¹ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xii (preface).

segregaci, diskriminaci a rasové nadávky vůči obyčejným Afroameričanům. S. Wolin tvrdí, že po volbách v r. 2008 všechny druhy vlivných skupin začaly vytvářet nátlaky na vládu: environmentalisté, obhájci reformy v přístupu ke zdravotní péči, guvernéri jednotlivých států, pacifistické skupiny a také nevyhnutelně lobbisté velkých korporací.⁴² Nejméně nápadní však paradoxně byli obhájci práv Afroameričanů. Jakoby zvolení „jednoho z jejich řad“ přineslo ironický výsledek, kterým bylo umlčení stále aktuálních rasových problémů ve společnosti.

Ještě před srpnem r. 2008, než si veřejnost začala uvědomovat nastupující hospodářskou krizi, bylo jistou *změnou* politického kurzu ukončení amerických vojenských operací v Iráku a v Afganistánu a slib socio-ekonomických *změn*. S těmi je například spojována výše již zmíněná reforma zdravotní péče nebo záruky k ochraně životního prostředí. Podstatou Wolinovy argumentace je, že po hospodářské krizi začala působit dvojice sil: *řízená demokracie* a *Supremoc*, které otevřely cestu pro vznik zcela nového fenoménu - *převráceného totalitarismu*. S. Wolin poukazuje na to, že *převrácený totalitarismus* využívá jiných prostředků, než užívaly klasické totalitní režimy založené na vnitřní kooptaci. *Převrácený totalitarismus* tedy dle S. Wolina využívá vnějšího zdání svobody a politické neangažovanosti mas. Taková forma vlády spoléhá při šíření propagandy více na soukromá média, než na vládní agentury. Propaganda je založena na šíření vlastních oficiálních verzí událostí.

Očekávaly se také *změny* politické, například obnova ústavní ochrany ve smyslu zákazu jakýchkoliv praktik mučení nebo jasné distancování se vůči expanzivnímu rozmachu exekutivní moci. S. Wolin však alarmuje, že ve stínu pozornosti médií zůstávaly poměrně zásadní události v zahraničí, jako např. zastavení stavby

⁴² WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xiii (preface).

obrovské americké ambasády v Bagdádu. Podobně také S. Wolin upozorňuje na hlasité Obamovy sliby týkající se dodržení časového plánu odsunu většiny vojsk z Iráku během léta 2009. Místo jejich splnění Obama v tichosti zdvojnásobil dobu vojenských závazků v Afganistánu a další sledování Talibanu v Pakistánu. S. Wolin se těmito příklady snaží ukázat, že zde ve skutečnosti nebyla žádná snaha rozplést problémy amerických imperiálních závazků, která byla v počátku Obamova volebního období proklamována.⁴³ Velmi brzo po volbách se tak jasně ukázalo, že Obamova proklamace *změny* byla populistická. „Konkrétní reformy a jejich rozsah byly více závislé na politických kalkulacích než na intenzitě veřejného mínění a distance od Bushovy a Cheneyovy politiky.“⁴⁴

Zprvu zde byla příležitost vybrat si skutečné zprostředkovatele *změn* - předsedy jednotlivých ministerstev a soudů, popisuje S. Wolin, a zároveň říká, že zde byla relativně malá politická elita, ze které by byly klíčové osobnosti jmenovány. Ti, kteří byli vybráni k rozhodování o finanční politice, o zahraničních vztazích nebo o regulační politice a zdravotnictví, se prokázali jako nekompetentní. S. Wolin poukazuje na fakt, že ještě před debaklem zkompromitovaných kandidátů (např. Daschleho), se výběr Obamova původního kabinetu skládal primárně ze zastánců politiky Hillary Clinton s ospravedlněním, že byli vybráni ještě před tím, než se projevila ekonomická krize.⁴⁵ Názorově představovali ty, kteří měli za to, že je situace v Iráku i americká ekonomika více méně stabilizovaná. To vychází zejména ze situace před Obamovým složením prezidentského slibu a tak on sám i hlavní představitelé Demokratů pokračovali v iniciativách, které navrhla ještě Bushova vláda během svých posledních týdnů. Tou nejzásadnější událostí byla šestisetmiliardová finanční pomoc největším bankám a úvěrovým společnostem, jejichž tajemné a neregulovatelné praktiky byly příčinou finanční krize. Ve stejný čas se Obamův kabinet a jeho rada plnila bývalými zaměstnanci finančního světa

⁴³ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xiv. – xx. (preface).

⁴⁴ Tamtéž, s. xv.

⁴⁵ Tamtéž, s. xvi.

a složitá situace se začala zachraňovat obrovskými sumami: „bezostyšnými vládními dary soukromým ekonomickým subjektům.“⁴⁶ Personální provázanost Obamova kabinetu s bývalými korporáčními zaměstnanci byla jen pokračováním pozitivních dlouhotrvajících vztahů mezi Washingtonem a Wall Streetem.

Otázka, která byla na místě, se týkala zásadní *změny* systému. Obecně je složitější jej změnit v období prosperity, kdy jsou občané víceméně spokojeni. Naopak čím více společenských problémů se objeví, tím ochotněji voliči akceptují větší reformy. Naproti tomu se v období mezi 4. listopadem 2008 a 20. lednem 2009 šance na velké *změny* začaly zmenšovat. Velké sliby o reformách se tak pouze rozplynuly v marnou záchranu ekonomiky. I Obamovi příznivci začali na jeho politiku měnit svůj názor, a to ve smyslu, že Obama sice nemůže být horší než byl Bush, ale že potřebné a jím slibované reformy spíše odkládá.

Po Obamově politickém vystřízlivění a po jeho setkání se se složitostí systému změnil svoji rétoriku původní politické kampaně, a to včetně své vnitřní politiky a vlastního rozhodování. Politická strategie je běžně definována souborem pravidel a principů k dosažení konkrétních výsledků a záměrů. Pokud se zaměříme na první rozhodnutí Obamova kabinetu, pak můžeme zmínit dvě jeho hlavní příležitosti – *změnu* situace v Iráku a ekonomickou recesi. Obě byly promarněny v pokusu o co nejrychlejší obnovu předkrizového ekonomického stavu a v pokusu o zvýšení vojenských sil v Afgánistánu a Pakistánu. Tím byla krize pouze prodlužována - rozhodně ne zastavena. Úplně však selhala politická a ekonomická reakce na krizi, která se snažila najít řešení v inspiraci z krize ve 30. letech.⁴⁷ S Wolin tvrdí, že největším nedostatkem bylo konzervativní řešení krize s neschopností experimentovat a přinést onu fundamentální, potřebnou a správnou *změnu*

⁴⁶ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xviii.

⁴⁷ tedy v odpovědi na *Velkou depresi* programem *New Deal*.

(reformu), kterou naproti tomu politický program *New Deal* v době 30. let představoval.⁴⁸

2.2.3 „Převrácený totalitarismus“, moc korporací a ovládnutí voličů

Pokud totiž Roosevelt a jeho *New Deal* využil historického okamžiku ke změně paradigmatu, tak Obama a jeho kabinet předpokládali omezení a nemožnost něco takového provést. To nastoluje otázku, zda náhodou ta skutečná změna, která představuje vývoj ve 20. století - vzestup moci korporátních společností, a to ve všech oblastech – politické, ekonomické i kulturní nevyvolala další změnu, a to velmi efektivní k ovládnutí občanské společnosti. Dle S. Wolina tak průzračně tyto dvě vývojové linie – dominance korporátní moci s ovládnutím voličů, ukazují politickou zatuchlost, která je představována jakoukoliv absencí jiných alternativních řešení (je představována pouhou variací ekonomických ortodoxních řešení).⁴⁹ Genialita systému *převráceného totalitarismu* spočívá právě v uchopení moci, které není patrné. Není totiž třeba zřizovat koncentrační tábory, vnucovat ideologickou uniformitu ani následně potlačovat disidenty, dokud zůstávají bez politického vlivu. Jedním z hlavních symptomů změny systému je degradace významu a vlivu „svrchovaného lidu“ tak, že se stane pasivním subjektem. Zde se demokracie pohybuje od skutečné vlády lidu k demokracii jako obchodní známky produktu, s nímž se obchoduje na domácích a světových trzích.

Když byla v USA na stole myšlenka znárodnění bank, okamžitě vyvolala bouřlivé reakce a okamžité přirovnávání a obviňování z nastolení socialismu. Ihned nato Obamův kabinet zpanikařil a okamžitě prohlásil, že žádné takové plány nemá.

⁴⁸ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xxii. (preface).

⁴⁹ Tamtéž, s. xiv – xv (preface).

V tomto okamžiku, říká S. Wolin, však popřel sám sebe a s tím i širokou paletu vynalézavých opravných prostředků.⁵⁰ Takové reakce poukázaly na další velké represivní snahy, a to na nedostatek intelektuálních návrhů, které by se lišily od těch ortodoxních. Tato situace představovala velkou *změnu* paradigmatu - od vlivu intelektuálů z akademického prostředí na vliv různých expertních skupin, jejichž většinu představovali konzervativci sponzorovaní korporacemi. Zatímco ti původní byli nyní považováni za nepraktické snílky o nových reformách, ti druzí byli víceméně lobbisté ovlivňující pomocí expertních skupin vládní politiku. Jejich zájmy byly striktně vázány na zájmy jejich sponzorských korporací a byly tlačeny k nenavrhování větších *změn*. Je to právě jeden z důležitých faktorů, který přispívá k rozvoji *převráceného totalitarismu* – univerzity ztrácejí svoji nezávislost a jsou kooptovány do systému. S. Wolin popisuje, jak se právě intelektuálové, vědci a výzkumníci stali integrální součástí systému: „pomocí kombinace vládních kontraktů, korporátních a nadačních fondů, společných projektů, zahrnujících univerzity, korporátní výzkumníky a bohaté individuální dárce, se univerzity (zvláště ty výzkumné) staly součástí systému, a to díky soustavě zahrnující skvělé platy a zaměstnanecké výhody.“⁵¹ S. Wolin dále dodává: „poprvé v historii amerického vyššího vzdělání jsou dnes význační profesori bohatí.“⁵²

Těsně před Obamovou inaugurací se Obama snažil vysvětlit, proč je nezbytné ustoupit z některých jeho slibů po velkých sociálních a ekonomických reformách slovy: „musíme se dívat dopředu a ne dozadu.“⁵³ Stejný účinek jako předtím to mělo i teď, přesto byla Obamova poznámka zavádějící, a to pro obě strany. Nejprve byl nový vládní kabinet neochotný vysvětlovat systémová řešení, která zaváděl. Používal finanční instituce jako prostředek k nápravě, což posilovalo alianci mezi

⁵⁰ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xvi (preface).

⁵¹ Tamtéž, s. 213.

⁵² Tamtéž, s. 213.

⁵³ „*We must look forwards rather than back.*“ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xv (preface).

státem a korporacemi. Důležitost pozic, které zaujímali vládní zastupitelé v předsednictví nejrůznějších bank a dalších finančních institucích, byla v důsledku legitimizováním těchto korporátních aliancí; byla *změnou* paradigmatu. Zásadní *změna* byla např. zdůrazněna ve finanční pomoci automobilce General Motors (GM). Podmínky této dohody zahrnovaly neutralizaci mocných odborů UAW.⁵⁴ V podmínkách této finanční pomoci vláda (jinak řečeno daňoví poplatníci) půjčila GM 50 miliard dolarů. Unie, která byla nucena koupit 55 % podílu v automobilce Chrysler, musela nyní čerpat své penzijní fondy ke koupi 17,5 % podílů v GM. Unie dále souhlasila se zmrazením mezd a slíbila, že nebude stávkovat. Za odměnu získala zastoupení v korporátní vládní komisi, avšak s výhradou, že její podíly nebudou zasahovat do hlasovacích práv. Odborová unie dělníků také souhlasila se ztrátou několika tisíc pracovních míst svých členů. Tak dle podmínek „dohody“ byla unie v důsledku včleněna a roztavila se ve vlastním ponížení (v důsledku přinesla GM značně nejistou budoucnost a vystavila automobilku nebezpečí, že ztratí vše).

Obamova neochota se ohlédnout zpět měla mnohem hlubší význam než příslib uskutečněný během volební kampaně za obrat ve směřování vlády. Již od začátku fungování jeho prezidentského úřadu vyjasnil, že bude bojovat za porážení republikánů v kongresu a že změní poměr sil obou politických stran. Drsným důsledkem této snahy však bylo potlačení jakéhokoliv vážného pokusu poučit veřejnost o žalovatelném jednání čelních představitelů Bushovy vlády zejména jeho extrémní expanze prezidentských pravomocí (včetně práva na podpis důležitých prohlášení) o mučení, popření práva na spravedlivý proces, a také lži, které byly zahrnuty v obhajobách vedení války v Iráku. Stěží byl kdy jindy na místě známý výrok G. Santanaya: „Ti, kdo si nepamatují minulost, jsou odsouzeni k tomu ji opakovat.“⁵⁵ Pokud bychom měli porovnat působení vlády G. W. Bushe

⁵⁴ UAW – United Automobile Workers (americká odborová organizace)

⁵⁵ SANTAYANA, G. *The Life of Reason*. Volume 1, 1905, s. 284: „*Those who cannot remember the past are condemned to repeat it.*“

s působením vlády Clintona, pak zde máme jasné indicie omezených představ Obamava kabinetu. Zatímco „odvaha doufat“⁵⁶, o které Obama napsal ve svém životopise, byla jistě naplněna jeho zvolením, potom tato odvaha očividně zaniká ve snaze čelit moci systému, který svedl celý národ do nekonečné války, bankrotu, recese, a k vysoké nezaměstnanosti. To vše, dle S. Wolina, unáší celý systém ke stavu *převráceného totalitarismu*.

Po mnohá století političtí myslitelé tvrdili, že po překonání plnohodnotné demokracie nutně musí následovat tyranie. Hlavním jejich argumentem bylo, že demokracie kvůli svému velkému důrazu na svobodu je sama odsouzena k zániku. Pravděpodobnost, že by jisté frustrované vrstvy obyvatelstva mohly podporovat diktátora či tyrana, zkrátka někoho, kdo dokáže nastolit pořádek, a to i v případě, že bude použito bez slitování násilí, byla veliká. Ovšem S. Wolinovi jde v jeho díle především o to, aby objasnil, zda jde skutečně v demokracii vše, zda je „všechno možné“. Typ demokracie, o kterém S. Wolin mluví, je připraven dát výhodu politickým lídrům, kteří slibují „vymýcení teroristů“ a trvají na tom, že jediným řešením je „válka“, která nemá žádného viditelného konce. Dle S. Wolina se demokracie postupně stává čím dál více podřízenou a zprivatizovanou institucí. V následující podkapitole se práce blíže podívá na příčiny této přeměny, tedy na samotnou teorii *převráceného totalitarismu*.

2.3 Pojetí „převráceného totalitarismu“ S. Wolina

S. Wolin používá ve své práci pojem *totalitarismus* a v určité rovině navazuje na tradici významných politických filozofů 20. století (včetně H. Arendtové). S. Wolin se ovšem jednoznačně odklání od nesprávné interpretace jeho *převráceného totalitarismu*, která by mohla aktuální americký politický systém přirovnat

⁵⁶ OBAMA, B. *The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream*. New York: Crown Publishing Group, 2006.

k takovým totalitarismům, jež si většina lidí spojí např. s politickým systémem nacistického Německa. I když kritizuje politické chování G. W. Bushe tak určitě nemá v úmyslu jej přirovnávat k Hitlerovi. Přesto však S. Wolin upozorňuje na několik příkladů, ve kterých se Bushova vláda značně blíží totalitním praktikám, a to v politicko-ideologickém odmítání či v překrucování vědeckých faktů (např. v oblastech kontroly porodů, výzkumu kmenových buněk či znečištění životního prostředí). Ve své práci se S. Wolin přesto distancuje a považuje za interpretační chybu, že *převrácený totalitarismus* zastupuje nějakou ze svých strategií, konkrétní politiku nacistů, např. rasismus. To by znamenalo, že *převrácený totalitarismus* a klasicky chápaný *totalitarismus* mají stejné struktury, což S. Wolin jasně odmítá.⁵⁷

Některá přirovnání USA k hitlerovskému Německu, které S. Wolin ve své práci uvádí, jsou představeny jako připomínka moci systému, který ospravedlňoval *preventivní válku* jako součást své oficiální doktríny a v domácí politice potlačoval veškerou možnou opozici. S. Wolin jej popisuje jako systém, který byl z principu krutý, rasistický a hluboce ideologický. Velmi podobně jako aktuální zahraniční politika USA to byl systém založený na otevřeném pojetí vlastní světové dominance. S. Wolin vysvětluje své komparace takto: „Odkazy jsou použity zejména k osvětlení současných tendencí v americkém systému moci, který je v opozici k základním principům konstituční demokracie. Takové tendence jsou totalitní ve smyslu zahlcení kontroly, expanze, nadřazenosti a světové nadvlády.“⁵⁸

Z historického hlediska a ze vzájemného porovnání se nám mohou jevit různé totalitní režimy jako velmi odlišné. S. Wolin například porovnává režimy Mussoliniho a Stalina a na nich ukazuje, že je možné, aby *totalitarismus* nabýval

⁵⁷ Tomuto problému jak je definován klasický *totalitarismus* a v čem se liší Wolinův *převrácený totalitarismus* se věnuje 3. kapitola této práce.

⁵⁸ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. xvii (preface).

různých forem. S. Wolin říká: „Například italský fašismus nebyl oficiálně antisemitský. Politiku antisemitismu Mussolini přijal spíše díky německému nátlaku než z vlastní vůle, a to až téměř v jeho zániku. I Stalin přišel v Sovětském svazu s reformami, na které je možno nahlížet pozitivně: např. zvýšení gramotnosti obyvatelstva, reformy dostupnosti zdravotní péče nebo podpora žen v profesním začlenění do společnosti (včetně jejich začlenění do technických profesí). Dokonce do jisté míry podporoval i jinou než majoritní kulturu.“⁵⁹

Hlavní pointou zde není vyzvedávat „úspěchy“, které by mohly kompenzovat míru všech hrůzných zločinů. Spíše zde chci zdůraznit a na konkrétních příkladech ukázat, že podoby *totalitarismu* jsou různé. V průběhu 20. století byla vytvořena pestrá paleta jeho lokálních variací. Dle S. Wolina je proto zřejmé, že dnešní formy *totalitarismů* budou jiné, resp. naprosto odlišné od těch, které již známe z průběhu 20. století. S. Wolin se k tomuto vyjadřuje následovně: „Dnešní možnosti kontroly společnosti a masové manipulace, kterou umožňují nové technologie, totiž daleko převyšují ty možnosti, které byly dostupné v celém minulém století.“⁶⁰

Nacistické a fašistické režimy byly vedeny revolučními hnutími s cílem nejen ovládnout, nově definovat a monopolizovat státní moc, ale také dosáhnout kontroly nad ekonomikou. Kontrolou jak nad státem, tak i nad ekonomikou dosáhli revolucionáři dostatečné podpory, aby mohli zprvu nově definovat a zmobilizovat společnost. Naopak S. Wolin tvrdí, že *převrácený totalitarismus* je státem řízený fenomén. Primárně reprezentuje příchod politiky, které vládnou korporátní síly a ve které je obyvatelstvo demobilizováno. Tímto tématem se budeme dále zabývat v následující části, kde budeme osvětlovat Wolinův koncept *řízené demokracie*, jež charakterizuje *převrácený totalitarismus*.

⁵⁹ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010 s. xvii. (preface).

⁶⁰ Tamtéž, s. xvi (preface).

2.4 Pohled na demokracii jako na „řízenou demokracii“

S. Wolin má za to, že je třeba demokracii v Americe oživit a první, co by mělo přijít, je reflexe všech změn, které se v ní odehrály za posledních padesát let. Ty totiž deformovaly kulturní a společenskou podporu demokracie a narušily její politickou funkčnost, zatímco plíživě připravily politickou kulturu i samotné politiky k *převrácenému totalitarismu*.

Převrácený totalitarismus označuje politický moment, kdy se korporace prohlásí za ekonomický fenomén, který je omezen k soukromému podnikání a vyvíjí se směrem ke globálnímu partnerství se státem. Jedná se o dvojí proměnu, a to jak státu, tak korporace. Korporace se stávají součástí politiky a prvotní zájem státu směřuje k finančnímu trhu. Takové nové politické uskupení se zaměří na racionalizaci domácí politiky, tak aby sloužila zájmu korporací i zájmu státu a aby tyto zájmy chránily a uskutečňovaly v nestálé a kompetitivní atmosféře globálního konkurenčního prostředí.

Podobné tendence nemusíme ovšem hledat jen v politice americké, ale můžeme se podívat i na současnou politiku v České republice. I zde je patrná a viditelná prorostlost státu s privátním sektorem velkých firem. Ve Wolinově terminologii můžeme pokládat za *korporaci* například konglomerát firem Agrofert, jehož majitel, Andrej Babiš, je zároveň ministrem financí. Jeho průnik do vrcholné politiky se svým politickým hnutím ANO bez vzdání se vlastnictví Agroferty lze považovat jako přímé ohrožení politiky státu mocným ekonomickým subjektem - *korporací*. V tomto případě je vše ještě znásobeno Babišovým vlastnictvím mediální skupiny MAFRA, která ovládá největší celostátní deníky a k nim vázané internetové portály. Na toto téma se vyjádřil i český antropolog zabývající se totalitarismem Ivo T. Budil. Ten originálně srovnává nástup současného ministra

financí Andreje Babiše k moci s obdobím pozdní římské republiky, o které hovoří jako o době, kdy došlo k selhání politické kultury a nástupu politiků s nahromaděnou mocí. Jako příklad uvádí pozdní římské císaře a také argumentaci Giambattisty Vica, který říká, že jednou z cest, jak vyvést společnost z krize, představuje charismatický vůdce. Co je velmi zajímavé, je, že Ivo T. Budil velmi podobně jako S. Wolin upozorňuje na dnešní problém ovládnutí společnosti velkými obchodními strukturami: „...vracíme se spíše do geoeconomické situace...která odpovídá nadvládě velkých obchodních společností, obchodních center, jako byli Féničané, Benátky.“⁶¹ Proto jako autor této práce vidím demokracii v České republice jako ohroženou a dle S. Wolina tento systém zcela jistě splňuje podmínky *převráceného totalitarismu*.

Mezi vlastnosti *převráceného totalitarismu*, dle S. Wolina, také patří: nedemokratické tendence, převaha vládní (exekutivní) moci a vláda elity. Antidemokratické tendence nepředstavují viditelné útoky na demokracii, ale jejich politický význam je v „občanské demobilizaci“⁶². Je to proces, ve kterém se působí na voliče se záměrem odvést jejich pozornost od politiky a přímo v nich vyvolat apatii ke všemu politickému. Je to například stále se prodlužující pracovní doba, zvyšování pracovního tempa, což je kombinováno se strachem o ztrátu zaměstnání, nebo nejistotou nějaké zaměstnání získat - dle S. Wolina se jedná o „privatizaci obyvatelstva“⁶³. Již Thomas Hobbes říkal, že v případě kdy jsou občané zahlceni nejistotou a zároveň soutěživostí, tak raději tíhnou k politické

⁶¹ BUDIL, I. T. *interview s Ivo. T. Budilem* – dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=TJECHNiRd-0#t=34>

⁶² WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 239 „civic demobilization“ – překlad autora práce „občanská demobilizace“

⁶² Tamtéž, s. xvii.

⁶² Tamtéž, s. xvi (preface).

⁶² Tamtéž, s. xviii (preface).

⁶³ Tamtéž, s. 238 „...political demobilization for privatizing the citizenry.“

stabilitě, než k občanskému aktivismu, k ochraně než k politické aktivitě.⁶⁴ S. Wolin říká: „*Převrácený totalitarismus* si nepřeje ani nepotřebuje aktivní občany.“⁶⁵ Sečteno a podtrženo - účinný postup.

Koncept *řízené demokracie* není žádný výtvar tyranické nadvlády, čehož se báli již Otcové zakladatelé⁶⁶. *Řízené demokracii* ani neprospívá aktivní potlačování obyvatel či voličů, ale spíše jí záleží na voličích, kteří jsou rovnoměrně rozdělení. Základním zájmem je, aby se občané soustředili na okrajové, nedůležité či důvěrné aspekty lidského života a odvrátili svou pozornost od rozšířené korupce a zrady důvěry veřejnosti. S. Wolin říká: „Důraz je kladen na diskuze o takových tématech, jako je hodnota sexuální abstinence, úloha náboženských charit ve státě řízených aktivitách a otázky spojené se sňatky homosexuálů. Snahou ale není tyto otázky řešit. Skutečným cílem je rozdělit občany, zastřít třídní rozdíly a odvrátit pozornost od sociálních a ekonomických zájmů většiny populace.“⁶⁷ Tímto způsobem je zabráněno vytvoření většinové politické vůle a síla korporátních lobbistů se může neustále zvyšovat. Jsou odhodlaní dosáhnout svých cílů, všichni myslí stejně, jsou bohatě financováni a jejich práce probíhá nezávisle na volebních výsledcích. Schopnost legislativy vykonávat silný dohled nad výkonnou mocí, dle Wolina, směřuje k mrtvému bodu, otevírá cestu k bezprecedentní nadvládě výkonné moci,

⁶⁴ „... In such condition, there is no place for industry; because the fruit thereof is uncertain: and consequently no culture of the earth; no navigation, nor use of the commodities that may be imported by sea; no commodious building; no instruments of moving, and removing, such things as require much force; no knowledge of the face of the earth; no account of time; no arts; no letters; no society; and which is worst of all, continual fear, and danger of violent death; and the life of man, solitary, poor, nasty, brutish, and short.“ In HOBBS, T. *Man, Being the First Part of Leviathan*. New York: P.F. Collier & Son; [online]. [Cit. 15.3.2015]. Dostupné z WWW: <http://www.bartleby.com/br/03405.html>

⁶⁵ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 240: „...inverted totalitarianism does not want or need active citizens.“

⁶⁶ „Otcové zakladatelé“ neboli „*the Founding Fathers of the United States of America*“ je termín, který odkazuje na ty individuality, ze třinácti britských kolonií v Severní Americe, kteří vedli Americkou Revoluci proti britskému království a založili Spojené státy americké.

⁶⁷ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 241.

zejména pokud jsou zákonodárci zkorumpovaní. S. Wolin uvádí: „Každý apatický občan je mlčenlivým rekrutem nastupujícího *převráceného totalitarismu*.⁶⁸

Jelikož je autorovi práce Wolinova teorie *převráceného totalitarismu* nápadně podobná pojetí *výjimečného stavu* Giorgia Agambena, budeme se v následující části věnovat zprvu analýze a představení *výjimečného stavu* a posléze zmíním, v čem se tito současní političtí filozofové shodují.

2.5 „Převrácený totalitarismus“ S. Wolina a „výjimečný stav“ G. Agambena

Italský filozof Giorgio Agamben ve své práci *„State of Exception“*⁶⁹ argumentuje a vymezuje neobvyklý rozmach moci, který v sobě skrývá *výjimečný stav*⁷⁰. Tento fenomén chápe jako historicky podceňovanou avšak velmi mocnou strategii, která má potenciál k přeměně demokracie v totalitní stát. Knihu *„State of Exception“* vydal G. Agamben v roce 2003 a v návaznosti na jeho předchozí práci *„Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life“*⁷¹ je to první publikace, která teoreticky rozebírá fenomén *výjimečného stavu*. Agamben v ní historicko-filozoficky vymezuje pojem *výjimečný stav*, a to v různých národních kontextech jak států Západní Evropy, tak USA. Pomocí díla Carla Schmitta⁷², které G. Agamben používá ve svých reflexích jako kontrast, tak dále odkazuje na díla J. Derridy, W. Benjamina či H. Arendtové. Dle G. Agambena velká většina vzdělanců, kteří působí na místech vládních poradců v Evropě i v USA, chybně odmítá potřebu

⁶⁸ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 242.

⁶⁹ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: University of Chicago, 2005.

⁷⁰ autor práce překládá pojem G. Agambena *„state of exception“* jako *„výjimečný stav“*

⁷¹ AGAMBEN, G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press, 1998.

⁷² SCHMITT, C. *Die Diktatur*. Munich-Leipzig: Duncker & Humblot, 1921.

SCHMITT, C. *Verfassungslehre*. Munich-Leipzig: Duncker & Humblot, 1928.

SCHMITT, C. *Der Hüter der Verfassung*. Tübingen: Mohr, 1931.

SCHMITT, C. *Staat, Grossraum, Nomos*. Berlin: Duncker & Humblot, 1995.

zabývat se touto teorií a naproti tomu tvrdí, že existence *výjimečného stavu* je pragmatickou, potřebnou záležitostí. G. Agamben však ve své práci říká, že *výjimečný stav*, který původně měl být pouze dočasnou provizorní veličinou, se v průběhu 20. století stal zaběhlým paradigmatem vlády demokratických zemí.

Prvním, kdo se zabýval koncepcí *výjimečného stavu*, byl již výše zmíněný Carl Schmitt, a to ve své knize „*Politische Theologie*“⁷³. V ní rozebírá základní vztah *výjimečného stavu* a státní suverenity. Proslavil se poměrně známou definicí suverenity státu v politickém kontextu: „Stát je ten, kdo rozhoduje o výjimečném stavu.“⁷⁴ Přesto, že byla jeho teorie mezi odborníky široce rozebíraná, tak dosud stále neexistuje žádná právní teoretická koncepce *výjimečného stavu* a samotní právní teoretici mají tendence na tento fenomén nahlížet jako na „*quastio facti*“⁷⁵ - nepovažují jej za opravdový a reálný právní problém (je to fakt, je to něco daného). Těmito teoretiky je dokonce tento problém nazírán jako nelegitimní, a to z toho důvodu, že *stav nutnosti*, na kterém je založen *výjimečný stav* zkrátka nemůže mít právní zakotvení a nelze jej právně definovat. Sami se tak nacházejí na politicko-právním rozmezí a tvrdí, „že nutnost nezná zákon“⁷⁶. Dle širokého mínění odborné veřejnosti je tomu doopravdy tak, že *výjimečný stav* se nachází kdesi na rozhraní toho, co se dá ještě nazvat jako politicky legální. Taková pozice je ovšem podobná pozici např. občanské války či státního převratu – nachází se „na dvojznačném a nejistém pomezí politiky a zákonnosti.“⁷⁷

⁷³ SCHMITT, C. *Politische Theologie*. Berlin: Duncker & Humblot, 1922.

⁷⁴ anglicky: „*he who decides on the state of exception*“

⁷⁵ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 1: „...the jurists and theorists of public law seem to regard the problem more as a *quastio facti* than as a genuine juridical problem.“

⁷⁶ *Neccesitas legem non habet*

⁷⁷ SAINT BONET F. *L'eta d'exception*. Paris: Presses Universitaires de France, 2001, s. 28. „ambiguous, uncertain, borderline fringe, at the intersection of the legal and the political.“

Právě otázka této mezi-pozice je velmi urgentní, zejména nahlížíme-li na „výjimečné“ jako na něco, co nemůže být zákonně zakotveno. Pokud právě toto „výjimečné“ je výsledkem např. politické krize a pokud na to máme nahlížet politicky a ne na základě práva (tedy ústavní zakotvenosti), pak se nám definuje *výjimečný stav* jako nějaká zvláštní právní výjimka, která již ze své povahy nemůže být legální. Na druhou stranu v případě, že by právně zakotvena byla, pak by byla původní vlastnost práva sama suspendována. Původní smysl totiž odkazuje k jedinci ve společnosti, jehož život právně vymezuje. V tomto smyslu by pak byla teorie *výjimečného stavu* prvotní podmínkou pro jakoukoliv definici, která svazuje a odkládá živý vztah člověka k právu.

Aktuální právní studie hledají, jak pojmout tuto nedefinovanou oblast, tuto dvojznačnost mezi veřejným právem a politickou realitou - mezi právním řádem a reálným životem člověka. Je nutné tuto oblast najít, vymezit a právně definovat. Potom možná, slovy G. Agambena: „budeme schopni odpovědět na otázku, která v celé historii civilizace Západu nebyla odpovězena – co doopravdy znamená jednat politicky?“⁷⁸

Jedním z důvodů, proč je tak složité definovat *výjimečný stav*, je dle G. Agambena jeho úzká souvztažnost s občanskou válkou, státním převratem a s odbojem.⁷⁹ Občanská válka je protikladem normálních podmínek, nachází se v zóně nerozhodnutelnosti s ohledem na *výjimečný stav*, který je akutní odpovědí státní moci na extrémní vnitřní konflikty. V průběhu 20. století jsme tak mnohokrát mohli být svědky něčeho tak paradoxního, co by se dalo nejpřesněji vyjádřit jako „legální občanská válka“⁸⁰. Jako příklad si G. Agamben bere nacistické Německo.⁸¹ Hitler nezískal moc dříve než 28. února, kdy prohlásil „Dekret za ochranu občanů a státu“,

⁷⁸ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 2.

⁷⁹ Tamtéž, s. 1.

⁸⁰ SCHNUR, R. *Revolution und Weltbürgerkrieg*. Berlin: Duncker & Humblot 1983, s. 29.

⁸¹ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 2.

který nahradil články Výmarské ústavy jednající o osobních svobodách. Tento dekret nebyl nikdy odvolán, tudíž z právního hlediska může být celá Třetí říše považována za *výjimečný stav*, který trval dvanáct let. V tomto smyslu G. Agamben definuje moderní *totalitarismus* jako zřízení, které pomocí prostředků *výjimečného stavu* a zákonně vedené občanské války povoluje fyzickou likvidaci nejenom politických rivalů, ale i celých skupin občanů, které z nějakých důvodů nemohou být integrovány do politického systému. Od této doby se stalo svévolné vytvoření neustálé pohotovosti⁸² (ačkoliv možná ne exaktně technicky deklarované) jednou ze základních praktik současných států, a to včetně těch, které se nazývají demokratické.

Tváří v tvář s nezastavitelnou progresí toho, co bylo nazváno „globální občanskou válkou“⁸³ se *výjimečný stav* stále více objevoval jako dominantní paradigma politického vládnutí. V soudobé politice se vyhlášení *výjimečného stavu* stalo velmi používaným nástrojem vlády. Taková transformace provizorní a výjimečné situace v technologii vládnutí mění původní strukturu a význam konstitučních forem vlády. V takové perspektivě stojí *výjimečný stav* na neurčité hranici mezi demokracií a absolutismem.

Geopolitický význam *výjimečného stavu* jako původní struktury, ve které se omezí právo, se objevil v armádním rozkazu prezidenta USA 13. října 2001. Ten

⁸² Tamtéž, s. 2: Agamben používá výraz *permanent state of emergency*, kterým má na mysli stav pohotovosti, ve kterém vláda kdykoliv může vyhlásit *výjimečný stav* a porušit všechny do té doby respektovaná pravidla a zákony.

⁸³ Termín „globální občanská válka“ se objevil ve stejném roce (1963) v díle dvou autorů, a to H. Arendtové – *O revoluci* a C. Schmitta – *Teorie partyzána*. Ačkoliv prvotní rozlišení mezi *opravdovým výjimečným stavem* a *fiktivním výjimečným stavem* se dá vystopovat již ve francouzské veřejnoprávní teorii - byl vymezen v práci T. Reinacha: *Del'état de siège. Étude historique et juridique* (1885), která byla základem teorie C. Schmitta a Benjamina mezi skutečným a fiktivním výjimečným stavem. V anglosaském světě se používá výrazu krátké nouzové události *fancied emergency*. Stejně tak nacističtí právníci otevřeně mluvili o požadovaném stavu nouze *gewollte Ausnahmezustand – willed state of exception*.

opravňoval „libovolné zadržení“ a „odsouzení vojenskou komisí“ (neplést ovšem s vojenským soudem, který se řídí válečným právem) podezřelých lidí bez amerického občanství ze zapojení do teroristických aktivit.

Vlastenecký zákon (USA Patriot Act) vydaný americkým senátem 26. října 2001 opravňoval státní zástupce vzít do vazby jakéhokoliv cizince podezřelého z aktivit, které ohrožují „národní bezpečnost Spojených států“, přičemž do sedmi dnů má být cizinec buď propuštěn nebo obviněn z porušení imigračních práv či nařčen z jiných trestních činů. To, co je zásadní a nové v nařízení prezidenta G. W. Bushe je fakt, že radikálně popírá jakýkoliv legální status jednotlivce a vytváří z člověka legálně nepojmenovatelnou a neklasifikovatelnou bytost. To znamená, že člen Talibanu, jenž je zajat v Afganistanu nemá status válečného zajatce, který je definován Ženevskou úmluvou, on však již ani nemá status osoby podezřelé ze zločinu dle amerického právního řádu. Tyto osoby podezřelé z terorismu nejsou ani vězni, ani obvinění, ale jsou zadrženi a ve skutečnosti jsou vzati do časově neurčené vazby, která je z hlediska vlastní podstaty nedefinovatelná, protože stojí mimo právní rámec a mimo soudní dohled.

G. Agamben tuto situaci srovnává s právním postavením Židů v nacistických koncentračních táborech, kteří společně s vlastním občanstvím ztratili i jakoukoliv legální identitu – byla u nich zachována pouze jejich identita židovská.⁸⁴ Velmi podobně také Judith Butler účinně dokázala, že prázdnota života těch, kteří byli zadrženi v Guantánamu, dosahuje maximální neurčitosti.⁸⁵ Dle G. Agambena není *výjimečný stav* nějakým speciálním právním ustanovením (jako je např. válečné právo), spíše je přerušením právního řádu, který překračuje limity právního rámce.

⁸⁴ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 4.

⁸⁵ BUTLER, J. *Guantanamo Limbo*. [online]. [cit. 2015-02-20]. Dostupné z: <http://www.thenation.com/article/guantanamo-limbo#>

2.5.1 Historie termínu „výjimečný stav“

Historie pojmu *výjimečný stav* a jeho vytvoření je spojena s Velkou francouzskou revolucí, konkrétně dekretem ústavodárného shromáždění z 8. července 1791 jako *état de siège fictif* nebo také *état de siège politique*; dále se zákonem z 27. srpna 1797 a nakonec s Napoleonovým dekretem z 24. prosince 1811. Právě myšlenka dočasného nedodržování ústavních práv byla také uvedena v článku 14 francouzské ústavy v roce 1814, která opravňovala vykonavatele státní moci k „porušení ústavních práv v zájmu bezpečnosti státu“⁸⁶. Právě od této doby se datuje francouzská ústavní krize, která trvala jak v devatenáctém, tak ve dvacátém století. Vyznačovala se vydáváním zákonů na základě *state of siege*. Jistá změna nastala v ústavě ze 4. listopadu 1848, která stanovila, že podmínky nabití platnosti *state of siege*, budou jasně řečeny v právním řádu a může jej vyhlásit pouze moc zákonodárná, tedy parlament.

Německá tradice byla přesně opačná – v ní mohla takový stav vyhlásit hlava státu. Vyhlášení mohlo být deklarováno v případech, kdy státu hrozí „bezprostřední nebezpečí vnější či vnitřní bezpečnosti.“⁸⁷ Takové právo několikrát využil i Napoleon a později sám ustanovil, že jej může použít výhradně hlava státu. Další zlom nastal po Prusko-francouzské válce a po povstání Pařížské komuny, kdy byla definice *výjimečného stavu* bezprecedentně zobecněna a *state of siege* bylo vyhlášeno ve více než 40 okresech a trvalo až do roku 1876. Na základě těchto zkušeností potom bylo ustanoveno, že *výjimečný stav* může být deklarován pouze na základě práva Poslaneckou sněmovnou, či v případě, kdy Poslanecká sněmovna nezasedá i hlavou státu, která je povinna do dvou dnů svolat Parlament, a to

⁸⁶ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 4. „*Make the regulations and ordinances necessary for the execution of the laws and the security of the state.*”

⁸⁷ AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 12.

v případě „bezprostředního ohrožení, které vzejde ze zahraniční války nebo z ozbrojeného povstání.“⁸⁸

V průběhu první světové války byl *výjimečný stav* vyhlášen ve většině zemí, ve kterých se válčilo. Například 2. srpna 1914 president Poincaré vydal výnos, který uvedl celou zemi do stavu *state of siege*. Tento výnos byl o dva dny později uzákoněn parlamentem a *výjimečný stav* trval až do 12. října 1919. Během prvních šesti válečných měsíců byla aktivita parlamentu značně omezena (znovu začal reálně fungovat od ledna 1915) a mnohé ze schválených zákonů omezovaly moc legislativní ve prospěch moci exekutivní (např. zákon z 10. února 1918, který opravňoval vládu rozhodovat o regulaci, produkci a prodeji potravin). Byl to rozhodující moment, který umožnil exekutivním dekretem vyhlásit výjimečný legislativní krok. Tyto praktiky se staly postupně běžnou praxí pro evropské demokratické státy.

Jak se dalo předpokládat, tak i po ukončení války pokračovala expanze výkonné moci do moci zákonodárné. Válečný stav výjimky se tak promítal do ekonomického *výjimečného stavu* a válka začala splývat s ekonomikou. V lednu 1924, kdy vážná krize narušila stabilitu Francie, vláda prezidenta Poincarého zažádala o výlučné právo k nakládání s finančními prostředky země. Po těžkých diskuzích, ve kterých opozice ukazovala na fakt, že ve své podstatě parlament vyhláší vlastní ústavní moc, byl zákon schválen 22. března 1924 a opravňoval vládu k výlučné moci po dobu čtyř měsíců. Podobné opatření byly odhlasovány v roce 1935 vládou P. Lavalu, který představil více než 500 dekretů, jež vládě přiznávaly moc zákonodárnou, aby zamezila devalvaci franku.

⁸⁸ Tamtéž, s. 12: „imminent danger resulting from foreign war or armad insurrection“

G. Agamben tedy ustavuje tzv. *politiku výjimky*⁸⁹ a na základě historické analýzy, kterou jsem shrnul výše, tvrdí, že je součástí moderního politického myšlení a praxe přinejmenším od roku 1791. G. Agamben upozorňuje na fakt, že v demokratických, nemilitaristických režimech je hlavním vojenským velitelem nevoják – volená hlava státu. Ten je vázán ústavou a celým právním řádem, avšak ten dodává, že existují situace, ve kterých jsou připouštěny výjimky. Tuto výjimku představuje *stav ohrožení*. Ve *stavu ohrožení* už politik nemusí komunikovat či dělat kompromisy, ale vydává jen závazná rozhodnutí. Carl Schmitt říká: „skutečná politika spočívá právě ve schopnosti určit, odkud přichází ohrožení, co nebo kdo je nepřítel.“⁹⁰ V tomto smyslu G. Agamben připodobňuje vládu amerického prezidenta G. W. Bushe jako takovou, která se blíží právě Schmittově představě o politice,⁹¹ a to nejen proto, že sám Bush o sobě často hovořil jako o „vrchním veliteli“. V následující podkapitole autor této práce porovná kritiku G. Agambena s nápadně podobným kritickým pohledem k současné americké demokracii S. Wolina.

2.5.2 Porovnání S. Wolina s G. Agambenem

Americký politický filozof Sheldon Wolin se setkává v několika bodech s aktuální koncepcí G. Agambena, níže se pokusím interpretovat v jakých.

⁸⁹O tomto výrazu a tomto překladu více v publikaci: RŮŽIČKA, J. – KOZÁK, K. *Úpadek amerického federalismu?* Praha: Karolinum, 2008, s. 112: „Český výraz politika výjimky je překladem anglického výrazu *politics of exception*, který obsahuje lexikální odkaz jak na anglický výraz pro nouzový stav, *state of exception*, tak na pojem výjimky, *exception*. Český výraz nouzový stav vychází z německého pojmu *Notzustand*, který je v angličtině překládán právě jako *state of exception*. Naproti tomu pojem výjimečný stav pochází z jiné právní tradice a má anglický ekvivalent v pojmu *martial law*.“

⁹⁰SCHMITT, C. *The Concept of the Political*. Chicago: The University of Chicago Press, 1996, s. 26.

⁹¹AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 22.

Oba autoři ve svých aktuálních reflexích kritizují zejména politiku bývalého amerického prezidenta G. W. Bushe, např. jeho armádní rozkaz z října 2001. Dle Agambena se v něm objevil geopolitický význam *výjimečného stavu* jako původní struktury, ve které se omezí právo. Ten opravňoval „libovolné zadržení“ a „odsouzení vojenskou komisí“ podezřelých lidí bez amerického občanství ze zapojení do teroristických aktivit. Agamben reflektuje Bushovu politiku jako „politiku kroků, které jsou obhajovány jako nutné výjimky z práva“⁹² (př. nerespektování Ženevských konvencí, principu *habeas corpus* a omezování osobních svobod). Zde se v podobném významu pohybuje i teorie *převráceného totalitarismu* S. Wolina, jelikož oba reflektují stejné období a stejná rozhodnutí prezidenta G. W. Bushe, která dle jejich znění zásadně omezila a narušila americkou demokracii. S. Wolin mluví o americké demokracii, způsobu vládnutí jako o *řízené demokracii*, ta v mnohých případech využívá nástroje vyhlášení *výjimečného stavu*.

Dle G. Agambena velká většina vzdělanců, kteří působí na místech vládních poradců v Evropě i v USA, chybně odmítá potřebu zabývat se teorií *výjimečného stavu* a naproti tomu tvrdí, že existence *výjimečného stavu* je pragmatickou potřebnou záležitostí – v podstatě je již brána jako přirozená součást demokracie. Velmi podobně – implicitně a skrytě je (ne)vnímán právě i *převrácený totalitarismus*; ten je stejně odmítán a potřeba se jím zabývat je státními autoritami negována. Ti ve vládnoucích pozicích, jež si tyto přestupky proti demokracii dobře uvědomují, se snaží o jejich co nejúčinnější mediální zastření před veřejností a o jejich prezentaci jako zcela přirozených součástí demokratického uspořádání. Opak je však pravdou.

Tváří v tvář s nezastavitelnou progresí toho, co bylo nazváno „globální občanskou válkou“, se *výjimečný stav* stále více objevoval jako dominantní paradigma

⁹² AGAMBEN, G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, s. 22.

politického vládnutí. V tomto smyslu G. Agamben definuje moderní *totalitarismus* jako zřízení, které pomocí prostředků *výjimečného stavu* a zákonně vedené občanské války povoluje likvidaci nejenom politických rivalů, ale i celých skupin občanů, které z nějakých důvodů nemohou být integrováni do politického systému. Teorie *převráceného totalitarismu* tyto prostředky a nástroje používá velmi podobně. Od této doby se stalo svévolné vytvoření neustálé pohotovosti (ačkoliv možná ne exaktně technicky deklarované) jednou ze základních praktik současných států, a to včetně těch, které se nazývají demokratické.

Stav globální občanské války, o kterém mluví Agamben, jde v úzké souvztažnosti s Wolinovým pojetím globálního impéria USA. Užití preventivních válek je právě výrazem *výjimečného stavu*, který *převrácený totalitarismus* (v případě americké demokracie) implicitně využívá jako primární nástroj k obhajobě vlastních rozhodnutí. K tomu právě můžeme uvést výše zmíněný konkrétní příklad geopolitického pojetí *výjimečného stavu* jako původní struktury, ve které se omezí právo (armádní rozkaz prezidenta USA ze dne 13. října 2001 opravňující „libovolné zadržení“ a „odsouzení vojenskou komisí“ podezřelých lidí z terorismu).

Další paralelu mezi oběma pojetími představuje vstup ekonomiky do exekutivní moci v *převráceném totalitarismu* a expanze splývání válečného *výjimečného stavu* s ekonomickým *výjimečným stavem*. To vše souvisí s neoprávněným rozmachem výkonné moci do ostatních mocenských sfér (zákonodárné i soudní). Na základě výše shrnuté historické analýzy je tak politika výjimky součástí moderního politického myšlení a praxe od konce 18. století a *převrácený totalitarismus* je jejím dalším nositelem. Prezident jako volená hlava státu je v USA vázán ústavou a celým právním řádem, na druhou stranu však zároveň existuje legální situace, ve které jsou připuštěny výjimky. Takovou situací je tzv. stav ohrožení, při kterém se určí nepřítel, tedy zdroj ohrožení, což byl v americkém případě terorismus, ve

kterém již politik nemusí komunikovat ani dělat kompromisy a vydává pouze závazná rozhodnutí.

Vztah *převráceného totalitarismu* a *výjimečného stavu* je na základě výše uvedených důvodů bližší než se může na první pohled zdát. Obě koncepce se vymykají běžným demokratickým zásadám, avšak paradoxně jsou součástí fungování dnešních demokratických států. *Převrácený totalitarismus* užívá *výjimečného stavu* jako nástroje k dosažení vlastních cílů.

V další významné kapitole této práce se budeme věnovat samotnému definování *totalitarismu*, neboť je pro pochopení a interpretaci Wolinova *převráceného totalitarismu* zásadní.

3 Wolinův „převrácený totalitarismus“ na pozadí běžných pojetí totalitarismu

Jak jsem již zmínil výše, pojetí *totalitarismu* S. Wolina se zásadně liší od běžného chápání *totalitarismu*, na něž jsme zvyklí u politických filozofů 20. století. V první podkapitole proto nejprve shrnu dosavadní běžně známá pojetí *totalitarismu* a tento fenomén terminologicky definuji. Dále zde ve zkratce představím a shrnu myšlení vybraných předních autorů, kteří se *totalitarismem* ve 20. století zabývali. V druhé podkapitole uvedu kritiku *totalitarismu* a jeho problematiku aplikace vůči politické praxi. Ve třetí podkapitole na pozadí běžného chápání *totalitarismu* naznačím specifické pojetí *převráceného totalitarismu* S. Wolina.

3.1 Vymezení totalitarismu

Pro filozofii a politologii je velmi důležité sémantické zakotvení. V této kapitole proto nebudu řešit historické spory o tom, z jakých úst slovo *totalitarismus* bylo poprvé vyřčeno, což někteří autoři rádi dělají a dle mého soudu jim tak uniká podstata problému. Mezi odbornou veřejností se často opakuje tvrzení, že studium nedemokratických politických systémů trpí terminologickým chaosem a mnoha nedorozuměními, které mimo jiné plynou i z teoretické volnosti. Proč se tak děje? Jedním z důvodů je zcela jistě příliš časté užívání tohoto slova v masmédiích, zejména v publicistice; jeho obsah se poté vytrácí. Krom publicistického žánru se tento pojem hojně využívá i v literatuře⁹³ a mnohá pamětnická zpracování pojmu *totalitarismus* postrádají vědeckou metodologii i systematiku. Velmi problematické je zejména kvůli tomuto všeobecnému zmatení aplikovat tento pojem na politickou praxi.

⁹³ např. 1984 George Orwella nebo *Tma o polednách* Arthura Koestlera.

Na *totalitarismus* lze nahlížet z různých úhlů. V současné politické vědě převládá metodický přístup empiricko-analytický, jenž se orientuje na základě faktů - řídí se tedy otázkou, jak politický systém reálně funguje, ne otázkou jak by měl fungovat - tou se zabývá přístup ontologicky-normativní.⁹⁴

Již americký teoretik demokracie, Robert Dahl, si uvědomoval problematiku *totalitarismu*, která spočívá v rozdílu mezi teorií a praxí. R. Dahl chápe demokracii a *totalitarismus* jako krajní formy politického systému. Jsou to konstrukce, které se v praxi nevyskytují. Říká, že mezi nimi se nachází prostor, kde se pohybují všechny reálně existující politické systémy – ty demokratické, které nazval *polyarchií* (jeho teorie se nazývá *teorie polyarchie*) i ty nedemokratické.⁹⁵ Na stejné bázi uvažuje i italský politolog Giovanni Sartori. Ten *totalitarismus* umisťuje na jeden konec osy, přičemž na druhý dává demokracii.⁹⁶ Z tohoto si můžeme odvodit velmi důležitou věc, a to je uvědomění si, že žádný konkrétní politický systém není čistě totalitní a stejně jiný konkrétní politický systém nebude čistou demokracií.

Totalitarismus jako politický systém v abstraktním a obecném smyslu není úplně jednoduché definovat. Svým způsobem by se dalo říct, že existuje tolik definic *totalitarismu*, kolik je autorů, kteří se jím zabývali. V této práci chápu *totalitarismus* právě jako politický systém a nenavazuji na autory, kteří jej vidí jako způsob myšlení a ideologii.⁹⁷ *Totalitarismem* v pojetí politického systému způsobu vykonávání politické moci, který je typický pro moderní dobu, se zabývali známí autoři jako Hannah Arendtová, Raymond Aron, Zbigniew Brzezinski, Carl

⁹⁴ Toto rozdělení se hlouběji rozebírá v této publikaci: Hloušek, V. Kopeček, L.: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: MPÚ MU.

⁹⁵ DAHL, R. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.

⁹⁶ SARTORI, G. *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN, 1994.

⁹⁷ Bezpochyby je totalitní myšlení jedna z charakteristik totalitních systémů. Analýza vztahu totalitního systému a lidské povahy vzhledem k antropologii nebo psychologii je však dosud minimálně rozpracována.

J. Friedrich, Juan J. Linz či již zmiňovaný Giovanni Sartori. Tento pohled je v politologii nazýván jako modernistický přístup.

Tato práce proto nenavazuje na pojetí *totalitarismu* jako způsobu myšlení na autory, kteří *totalitarismus* vidí jako „rys imanentní lidské povaze od počátku dějin.“⁹⁸ Tento přístup k *totalitarismu* je nazýván perenialistický nebo také primordialistický. Mezi perenialistické zastánce historicity *totalitarismu* patří např. Karl R. Popper, Edgar H. Carr, Jakob L. Talmon nebo V. Čermák. Zastávají názor, že vznik totalitních režimů je rys imanentní lidské povaze od počátku dějin, a proto se s režimy, které naplňují charakteristiky *totalitarismu*, můžeme setkat v průběhu celé historie lidstva a můžeme s nimi počítat i do budoucna. Právě zmiňovaný K. R. Popper k historicitě a původu *totalitarismu* uvádí: „To, čemu dnes říkáme totalitarismus, přináleží k tradici, která je stejně stará – anebo stejně mladá – jako sama naše civilizace.“⁹⁹ Z toho vyplývá, že podstata *totalitarismu*, která je spojena s chováním a psychikou jednotlivců a se strukturou společnosti, se v průběhu historie neproměňovala natolik zásadně, že by tato transformace přispěla k vytvoření nového fenoménu *totalitarismu*. Naproti tomu zásadní námitkou modernistů je, že společenské – především technické podmínky neumožnily ovládat společnost – jednotlivého člověka skutečně úplně (např. politický systém starověké Sparty nebo později jakobínská Francie se nedají rovnat totalitním režimům 20. století právě kvůli dosahu totalitních snah, které byly dány zejména technickými podmínkami, moderní technologií).

Dle názoru autora této práce existují podstatné argumenty ve prospěch koncepce *totalitarismu* jako moderního fenoménu, názorově tak zastává hledisko první výše

⁹⁸ BALÍK, S; KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 24.

⁹⁹ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřítel*. Praha: ISE, 1994, s. 13.

zmíněné skupiny. Mezi tyto argumenty patří například princip masové společnosti a moderních technologií.

Definici *totalitarismu* můžeme rovněž chápat jako seznam vlastností a charakteristik. Na základě nich pak můžeme porovnávat, jak se různé konkrétní politické systémy s tímto seznamem vyrovnávají. Toto je důležité pro definici *totalitarismu* ve vztahu jeho koncepce a politické praxe. Problémem definování znaků *totalitarismu* se po druhé světové válce věnoval Carl J. Friedrich, Zbigniew K. Brzezinski a Hannah Arendtová¹⁰⁰. Brzezinski a Friedrich společně definují *totalitarismus* identifikací hlavních charakteristických rysů:

- 1) jedna oficiální státní ideologie zahrnující všechny aspekty lidské existence a obsahující pro všechny členy společnosti závazné pokyny,
- 2) jedna masová hierarchicky uspořádaná politická strana řízená vůdcem, která je nadřazena státnímu aparátu nebo se státním aparátem splývá,
- 3) politické straně podřízený systém teroristické policejní kontroly společnosti využívajících moderních metod (včetně psychologických),
- 4) monopolní kontrola všech prostředků masové komunikace a informačních zdrojů prováděná politickou stranou nebo s ní splývajícím státním aparátem,
- 5) monopolní kontrola všech prostředků ozbrojené moci prováděná politickou stranou nebo s ní splývajícím státním aparátem,
- 6) monopolní kontrola a řízení veškeré ekonomické činnosti.¹⁰¹

¹⁰⁰ H. Arendtová se zabývala zejména definováním fundamentálních cílů totalitarismu, C. J. Friedrich a Z. K. Brzezinski na něho nahlízejí výhradně systémovým způsobem.

¹⁰¹ FRIEDRICH, C. J.; BRZEZINSKI, Z. K. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York: Frederick A. Praeger Publisher, 1962, s. 9-10. Zde je nutno ještě poznamenat, že oba autoři tuto teorii ještě pozměňovali (ustoupili od požadavku, že by kontrolu musela vykonávat hlavní politická strana, stačí jedná-li se o reálného vládce. Také přistoupili na možnost existence většího počtu politických stran a jiných organizací, z nichž jedna je vládnoucí a ostatní jsou jí podřízené viz.

Přístup H. Arendtové k *totalitarismu* byl méně schematický. Hlavní důraz kladla na roli státní moci, která ovládá všechny aspekty společenského života, přičemž zdůrazňovala důležité postavení ideologie. Pro H. Arendtovou představují totalitní režimy „alternativu lidské existence, jež radikálně přerušuje dosavadní tradici západní duchovnosti, mravnosti a politiky.“¹⁰² Vládnoucí strana, dle Arendtové, usiluje o kontrolu soukromého života, přičemž má dojít k přeměně člověka pomocí masového teroru a ideologické indoktrinace. Tento nový člověk je (má být) zcela podřízen státu a straně a akceptuje (má akceptovat) jejich činnost.

H. Arendtová definuje dva základní aspekty: 1) politická strana – nositelka ideologie a teroru, které vládne zbožštělý vůdce. Teror chápe jako nikdy nekončící eliminaci údajně přebytečných a škodlivých lidských bytostí. 2) moderní masová společnost, která umožňuje zmíněné ovládnutí člověka, jeho přeměnu, izolovanost, vykořeněnost z tradičních společenských struktur. Tento člověk se stává součástí masy, jež je poddajná ideologické indoktrinaci.¹⁰³ Principem jednání totalitních režimů je proto ideologie.

V pojetí *totalitarismu* H. Arendtové představuje právě koncept masové společnosti jeden z nejdůležitějších rysů moderní společnosti. Jejímu vzniku předcházela výrazná individualizace a atomizace společnosti. Masa představuje obrovskou část populace neutrálních, politicky neaktivních a v tom smyslu lhostejných jedinců, což bylo následně významnou výhodou v procesu prosazování „nové mentality“. Úspěch, kterého totalitní hnutí dosáhly, odhalil nebezpečnou slabinu demokratických systémů vlád, spočívající (paradoxně) v reálné existenci politicky indiferentní a nečinné většiny. Totalitní režimy, dle Arendtové, ničí individuální

BALÍK, S. - KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 35-43; ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 228-229.

¹⁰² BEDNÁŘ, B. *Hannah Arendtová a současný význam jejího myšlení* in *Velké postavy politické filosofie*. Praha: Občanský institut, 1996, s. 174.

¹⁰³ ARENDTOVÁ, H. *Původ Totalitarismu*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 429-647.

schopnost lidského jednání a lidská individua proměňují ve spoluvíníky a spolupachatele všech činů a zločinů totalitního panství. Předpokladem této proměny lidství je ovládnutí jak veřejného, tak soukromo-společenského života individuí „železným poutem“ totalitního teroru.¹⁰⁴ H. Arendtová říká: „Totální teror nahrazuje meze a cesty styku mezi jednotlivými lidmi železným poutem, které je drží pospolu v tak těsném sevření, že jejich pluralita jakoby mizela v jediném člověku ohromných rozměrů.“¹⁰⁵ Totalitní panství zanechává v jedincích pocit opuštěnosti ostatními, ničí svým terorem lidskou pluralitu. Totalitní režimy, dle Arendtové, uskutečňují absolutní zlo tím, že činí člověka zbytečného jako člověka. Teror je nekončící proces naprostého disponování lidskými bytostmi, přičemž podobnou úlohu sehrává totalitní ideologie, jejíž pružné přizpůsobování má rovněž povahu nekonečného procesu proměny objektivních zákonitostí, jež vždy vyžadují naprosté přizpůsobení.¹⁰⁶

Výše zmíněný fenomén totalitního panství je krystalizačním bodem politické teorie H. Arendtové, přičemž v jejím díle hrála důležitou roli i vlastní zkušenost Židovky z asimilované rodiny. Totální panství v jejím pojetí úzce souvisí s tzv. přirozeností zla. V jejích pracích zabývajících se kritickou reflexí a analýzou *totalitarismu* - *The Origins of Totalitarianism* (1951), *Eichmann in Jerusalem* (1963), *Between Past and Future* (1961) - tvoří pojem zla ústřední kategorii analýzy totalitního panství jako nové státní formy, exemplárně zobrazené na zločinu vůči židovství. Zlo je, dle Arendtové, tvořeno třemi vlastnostmi: 1) není potrestatelné, neexistuje pro něj přiměřený trest 2) je neodpuštělné („díky své absolutní hanebnosti se vzpěčuje lidskému chápání“¹⁰⁷) 3) je racionálně nevysvětlitelné, a to ani filozofickými poznatky ani monokauzálními modely vysvětlení.

¹⁰⁴ ARENDT, H. *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*. Frankfurt 1955. s. 749.

¹⁰⁵ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu*. Praha: Oikoyemenh, 2013. s. 628.

¹⁰⁶ BEDNÁŘ, B. *Hannah Arendtová a současný význam jejího myšlení* in *Velké postavy politické filosofie*. Praha: Občanský institut, 1996. s. 176.

¹⁰⁷ RÜMELIN, J. *Slovník současných filosofů*. Praha: Garamond, 2001, s. 45.

Vznik *totalitarismu* Arendtová hodnotí jako krizi moderny, jako rozklad jednotné Evropy po 1. sv. válce, jako posílení role mas, stejně jako úpadek vzdělání a kultury. H. Arendtová považuje podstatu národního socialismu (která spočívá v rasové společnosti) i bolševismu (jež spočívá v beztřídní a anárrodní společnosti) za stejnou. H. Arendtová vysvětluje, že osobní svoboda a mír mezi lidmi je dlouhodobě znemožněna díky „úsilí ideologických systémů o všemohoucnost s jejich nárokem na totální vysvětlení světa.“¹⁰⁸

H. Arendtová je v českém prostředí patrně nejznámější teoretičkou *totalitarismu* a je zcela nepopíratelné, že ve studiu moderního *totalitarismu* sehrála velmi důležitou roli. Její *Původ totalitarismu* je odbornou studií pohybující se na pomezí mnoha disciplín od historie, politologie až po filozofii. Je to ale zároveň dílo žánrově neuchopitelné, a v mnoha místech také povrchní i zavádějící. Je nutné také dodat, že Arendtová byla bezpochyby ovlivněna svojí životní osobní zkušeností - traumatem židovského uprchlíka z nacistického Německa a také jejími politickými názory levicové myslitelky, která byla zděšena panujícími poměry v Sovětském svazu. V další části textu představím ostatní teoretiky *totalitarismu*, které považuji za zásadní.

Politickým filozofem, jenž chápe *totalitarismus* jako typicky moderní fenomén 20. století, je Ital Giovanni Sartori. Totalitní společnost dle něj není vnitřně strukturovaná na třídy. Jedincům chybí vědomí třídní sounáležitosti a tím pádem tvoří ve společnosti jednotlivé, izolované subjekty. Bez existence společenské sounáležitosti a pospolitosti jedinců je tak možné pro vládce získat technologické nástroje k celkovému (totálnímu¹⁰⁹) ovládnutí společnosti.¹¹⁰ Jednou z premis této skupiny politických filozofů je argument, že hlavní charakteristika *totalitarismu* ční

¹⁰⁸ RÜMELIN, J. *Slovník současných filosofů*. Praha: Garamond, 2001, s. 45.

¹⁰⁹ Výraz totalitarismus vychází z latinského *totus* tj. celý – totalita tj. celek.

¹¹⁰ SARTORI, G. *Teória demokracie*. Warszawa: PWN, 1994, s. 196.

v absolutní kontrole společnosti, která může být dosažena pouze pomocí moderních technologií, jež byly vytvořeny až v průběhu 20. století. Dle G. Sartoriho je tak *totalitarismus* výlučným projevem moderní masové společnosti.¹¹¹ V porovnání s teorií výše zmíněné H. Arendtové tak G. Sartori zastává podobné názory, tzn. *totalitarismus* je výrazem masové společnosti postrádající třídní rozvrstvení. Taková společnost vyděluje jedince na izolovaná individua a je schopna pomocí prostředků moderní technologie dosáhnout naprosté společenské kontroly.¹¹² G. Sartori dále dodává: „pouze v (post)moderním světě disponují vládcové s totalitními choutkami technickými nástroji, které jim umožňují proniknout do osobního, intimního života člověka a dělat si nárok na jeho plnou loajalitu, kterou si budou umět vynutit.“¹¹³ Jeho názorem tedy je, že bez moderních technologií *totalitarismus* nemůže existovat.

Mluvíme-li zde o moci, kterou představuje technologie v ovládnutí společnosti, pak je nutné zmínit tzv. Torontskou školu a její hlavní představitele Marschalla McLuhana a Harolda Innise s teorií technologického determinismu¹¹⁴, ve které říkají, že ovládnutí komunikace znamená zásadní moc. Technologický rozvoj pro ně představuje především základ materiální moci (moderní technologie), která ovládne veškerou komunikaci - jazyk ve společnosti a tím ji „totálně ovládne“.¹¹⁵

G. Sartori dále hovoří o politickém náboženství, jehož ideologie je vynesena do pozice jedné oficiální pravdy, která má spasit lidstvo. Tato oficiální pravda se netýká pouze života politického, ale týká se i všech ostatních, mimopolitických aspektů života člověka. Stejně se na poli politické filozofie vyjadřuje i Raymond

¹¹¹ SARTORI, G. *Teória demokracie*. Warszawa: PWN, 1994, s. 196-201.

¹¹² ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, s. 226.

¹¹³ BALÍK, S; KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán s.r.o., 2004, s. 24.

¹¹⁴ LILLEKER, D. *Key Concepts in Political Communication*, London: Sage Publications Ltd., 2006, s. 198.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 198.

Aron: „...všechno je státní činnost, a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní a ideologický.“¹¹⁶ Na teorii G. Sartoriho je v porovnání s H. Arendtovou zajímavé, že G. Sartori neklade důraz na uplatňování teroru, protože dle jeho názoru teror nebyl v komunistických, totalitních režimech střední a východní Evropy přítomný. G. Sartori tak teror pokládá za patologický jev, který se v totalitních režimech objevuje, ale ne nutně.

Výše zmíněný pohled na fenomén *totalitarismu* jako na náboženství nebo na jakási pseudonáboženská hnutí je také jedním z proudů snah popsat *totalitarismus*. Z autorů lze zmínit např. francouzského sociologa, filozofa a politologa Raymonda Arona či rakouského politického filozofa Erica Voegelina, kteří koncem třicátých let 20. století zaváděli pojem politická nebo náhradní náboženství¹¹⁷. Jejich cílem bylo popsat religiózní povahu a přitažlivost moderního *totalitarismu*¹¹⁸. Společně s českým historikem a filozofem Rio Preissnerem interpretoval Voegelin fašismus, nacismus a komunismus jako určitou směs heretických filozofických a náboženských nauk pozdní antiky a středověku, tedy jako moderní varianty tradičního gnosticizmu. Vznik fenoménu sakralizace politiky je, dle Michaela Halberstama, přičítán krizi modernity, která vzala jedinci jeho smysluplné místo ve světě, zpochybnila pevný řád a fragmentizovala jeho bytí i celou společnost. Moderní doba tak přinesla úzkost z existence, kterou dle těchto pojetí imaginace *totalitarismu* vyřešila. Takováto „nesnesitelná lehkost bytí“ modernity vyzývala k návratu mýtu, příchodu nového boha a sakralizaci politické struktury.¹¹⁹

¹¹⁶ ARON, R. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993.

¹¹⁷ Ersatzreligion – in: VOEGELIN, E. *Die politischen Religionen*. 2nd edn, Munich: Wilhelm Fink, 1993 (originally 1938). s. 7.

¹¹⁸ Tímto tématem se zabýval mimo jiné např. i Emilio Gentile v knize *Politická náboženství*.

¹¹⁹ HALBERSTAM, M. *Totalitarianism and the Modern Conception of Politics*. Yale: Yale University Press, 1999, p. 202-228. zde přináší Halberstam tezi, že totalitarismus je třeba pochopit v návaznosti na liberalismus, který ztělesňuje moderní koncepci politiky. Právě snaha liberalismu o

Co je také důležité na teorii G. Sartoriho, je jeho vnímání politického systému jako dynamické entity. G. Sartori rozlišuje dvě fáze, a to fázi prosazování a posléze fázi stabilizace. Do fáze prosazování patří dle něho „předrutinní charakteristiky“¹²⁰ čímž myslí rutinu bezohledného teroru, permanentních čistek či koncentračních nebo vyhlazovacích táborů – ovšem, jak jsme uvedli výše, i bez nich se podstata režimu nemění a ve stabilizační fázi jej lze stále považovat za totalitní.

Posledního politického filozofa, jehož vymezení *totalitarismu* v této práci zmíním, je Juan José Linz. Ten uvedl tři podmínky, které musí politické systémy splňovat, aby mohly být označeny jako totalitní. 1) Musí existovat centrum moci, které nemusí být jednoduché, ale veškerý pluralismus institucí či skupin musí odvozovat vlastní legitimitu z tohoto jediného centra. Taková forma „pluralismu“ je politickým výtvozem „shora“, tudíž nepřipadá v úvahu, že by byl dědictvím předchozí netotalitní éry. 2) Veškerý život společnosti řídí ideologie, která je výlučná, samostatná, více či méně intelektuálně podložená. Její charakteristika je „vševysvětlující teorie“, z níž vládnoucí skupiny odvozují vlastní mandát, jejich postavení dějinně předurčených osob nastolujících „království míru“ – „ráje na zemi“. 3) Ve společnosti probíhá masivní politická mobilizace, při níž jsou občané nuceni aktivně se účastnit na veřejném životě, a aktivně se zapojit do činnosti strany nebo jejich monopolních masových organizací. Žádnou jinou možnost podílení se na veřejném životě občan nemá.¹²¹

emancipací politiky od kultury a jeho rezignace k vytvoření filozofie nebo ideologie, která by byla sjednocující sociální silou, přivádí na scénu totalitarismus, který se snaží tyto dvě důležité společenské struktury spojit, přináší uspořádaný, srozumitelný symbolický systém.

¹²⁰ SARTORI, G. *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN, 1994, s. 241.

¹²¹ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes. With a Major New Introduction*. Boulder-London: Lynne Rienner Publisher, 2000, s. 70.

3.2 Kritika pojmu „totalitarismus“

Všechny výše zmiňované koncepce *totalitarismu* byly ostře kritizovány a v této podkapitole uvedu hlavní rysy těchto kritik.¹²²

Významný kritický pohled je ten, který pojem *totalitarismus* úplně odmítá. Tento popírající koncept *totalitarismu* lze popsat několika argumenty. Jako první uvedu ten, jenž odmítá tezi uskutečnitelnosti totálního ovládnutí společnosti, neboť jedinec má vždy nějakou vlastní soukromou sféru života. Tímto náhledem je *totalitarismus* jakousi fikcí, která ovšem na druhou stranu jakoby zapomíná na utrpení miliónů lidí, kterým bezpochyby byla odňata i tato privátní sféra. Takové názory se objevují od počátku šedesátých let 20. století. Jedním z těchto autorů byl i Američan Walter Laqueur, který v roce 1985 v *Commentary Magazine*¹²³ položil otázku, zda vůbec něco jako *totalitarismus* existovalo. Z autorů, kteří přinesli podobné názory, lze jmenovat i Juana Linze, Alfreda Stepana či Richarda Löwenthala, kteří naznačili, že koncept *totalitarismu* neodpovídá realitě. Poukazovali na komunistické režimy ve druhé půli osmdesátých let, o kterých říkají, že se dostaly do „posttotalitní fáze“¹²⁴, ve které si sice udrželi represivní povahu, ale jejich návrat ke klasickému *totalitarismu* již nebyl možný.

Dalším z argumentů je, že *totalitarismus* je politický nástroj, který byl vymyšlen jako ideologická zbraň v průběhu studené války. Intence a podstata tohoto argumentu je ovšem striktně politická a dle autora této práce je to argument

¹²² Úhlů kritiky *totalitarismu* je mnoho, v češtině byly shrnuty např. v publikaci: DVOŘÁKOVÁ, V. KUNC, J. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, s. 41-45. nebo v publikaci: ŘÍCHOVÁ, B. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál, 2000, s. 231-232, 235-237.

¹²³ LAQUEUR, W. *Is There Now, or Has There Ever Been, Such a Thing as Totalitarianism?* [online]. *Commentary Magazine*, 1985. dostupné z: <https://www.commentarymagazine.com/article/is-there-now-or-has-there-ever-been-such-a-thing-as-totalitarianism/> [cit. 2015-03-28].

¹²⁴ LINZ, J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder-London: Lynne Rienner Publisher, 2000, p. 27.

nedostatečný. Podobně v průběhu 60. let docházelo k relativizaci konceptu *totalitarismu* v USA i Velké Británii, což bylo spjato s tzv. politikou smířlivosti vůči Sovětskému svazu a s doktrínou „morální ekvivalence“, ve které byl demokratický Západ stavěn s totalitním Východem na stejnou morální rovinu. Dalším argumentem je ztráta obsahu pojmu *totalitarismus*, a to proto, že jeho užívání je příliš časté. Otázka, která z tohoto argumentu vyplývá, je ta, zda je dostatečný pro to, abychom celou teorii o *totalitarismu* odmítli. Je nutno se zamyslet v jakých prostředích se tento pojem používá, zejména tedy v jakých prostředích se nadužívá v neadekvátním smyslu - jsou to prostředí veřejného života. V prostředí odborného zkoumání (politologického nebo společenskovedního) tomu již tak není. Na druhou stranu, i kdyby tento argument byl pravdivý, tak úplně stejný lze namítnout na jakýkoliv jiný pojem z oblasti politikologie – G. Sartori v tomto smyslu upozorňuje: „Tím spíše bychom museli odmítat takové pojmy jako demokracie a fašismus a dovedeno do důsledku, by nám v politice nezůstaly žádné vhodné pojmy.“¹²⁵

Podíváme-li se na jiný úhel pohledu kritiky *totalitarismu*, pak je to rovina, která kritizuje koncepci *totalitarismu* ve vztahu k politické praxi. Její představitelé se rekrutují především z řad historiků. Tuto kritiku lze shrnout do dvou základních bodů. Prvním z nich je ten, že teorie *totalitarismu* je statická a neklade důraz na to, jak *totalitarismy* vznikají, jak se vyvíjejí a jak zanikají. Jinak řečeno dle běžné teorie *totalitarismu* totalitní politické systémy vznikají a zjevují se z ničeho nic, uprostřed své existence ve chvíli, kdy již fungují ve všech svých institucionálních a obsahových aspektech. Druhým bodem je ten, že teorie *totalitarismu* byla konstruována pro hitlerovský nacismus a stalinský komunismus a s pádem jejich systémů (resp. obou vládců) již není aktuální a byla překonána, je tedy odtržena od reality. Pokud bychom spojovali teorii *totalitarismu* (totalitního politického systému) pouze se statickým konceptem, pak bychom jej spojovali s výše uvedenými „šesti body“ Friedricha a Brzezinského, případně s politickou teorií

¹²⁵ SARTORI, G. *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN, 1994, s. 244-245.

H. Arendtové.¹²⁶ To je však velmi omezený prostor kritiky, protože opomíjí myslitele, kteří na něho nahlízejí dynamicky, jako např. Raymond Aron, J. J. Linz, nebo S. Stepan. K tomuto se vyjadřuje např. Michal Kubát ve sborníku *Totalitarismus* vzniklého výběrem z příspěvků mezioborového semináře o *totalitarismu* (20. květen 2005) Západočeské univerzity v Plzni: „Především nemůžeme teorii totalitarismu ztotožňovat výhradně s výše uvedenými „šesti body“ Friedricha a Brzezinského, jak to většina kritiků činí, protože odkazují pouze na ně nebo převážně na ně a opomíjejí celou řadu dalších klíčových teoretiků.“¹²⁷ *Totalitarismus* je proto nutné vnímat komplexněji, protože řada autorů jej reflektovala různými pohledy a pomocí nich je třeba koncepci *totalitarismu* uchopit celistvě. Brzezinski a Friedrich byli především zakladatelé koncepce *totalitarismu*, ovšem i oni po bližším zkoumání jejich textů dynamičnost *totalitarismu* uznávají. Podíváme-li se na velmi důležitého teoretika nedemokratických politických systémů, J. J. Linze, pak jeho teorie systémové změny od demokracie k nedemokracii a naopak je typickým příkladem dynamičnosti chápání konceptu *totalitarismu*.¹²⁸ Plasticita vnímání teorie *totalitarismu* je velmi důležitá, protože kdybychom chápali *totalitarismus* pouze jako ideální bod na pomyslné ose (s ideálním bodem demokracie na druhém konci) pak bychom nerespektovali realitu a skutečně se pohybovali ve statickém pojetí. Z důvodů maximalistických požadavků *totalitarismu* se významní teoretikové tohoto konceptu shodují, že je v praxi realizovatelný pouze krátkodobě, a to právě ve fázi, kdy se jako totalitní politický systém blíží onomu ideálu. Pokud se totiž vydá druhým směrem, pak se přemění v autoritarismus. Zde ovšem narážíme na další problém, kterým je diskuze

¹²⁶ V českém prostředí tak činí např.: VORÁČEK, E. *Stalinismus a Sovětský svaz 1927-1939*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2003, s. 24-27.

¹²⁷ BUDIL, I. T. et al. *Totalitarismus*. Ústí nad Labem: vydavatelství Vlasty Králové, 2005, s. 86. Kubát dále dodává, že se toto zjednodušení objevuje např. v textu E. Voráčka: *Stalinismus a Sovětský svaz 1927-1939*. In: Litera, B. (ed.): *Formování stalinského mocenského systému. K problému tzv. sebedestrukce bolševiků 1928-1939*. Praha: Historický ústav AV ČR, který se opírá pouze o H. Arendtovou, C. Friedricha a Z. Brzezinského a opomíjí takové autority v oboru, jako byli či jsou R. Aron, J. J. Linz, G. Sartori a další.

¹²⁸ Stejně např. G. Sartori přišel s teorií rutinnosti totalitarismu: SARTORI, G. *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN, 1994, s. 247.

zaměřena na hledání hranice mezi *totalitarismem* a autoritarismem. Z hlediska zaměření a rozsahu této práce se však tomuto problému již věnovat nebudeme.¹²⁹

Co se týče kritiků *totalitarismu*, pak jak jsme ukázali, se zaměřují zejména na kritiku velké schematičnosti „šesti bodů“ Friedricha a Brzezinského. Je nutno poznamenat, že v jistém ohledu mají pravdu, ovšem musíme brát v potaz, že těchto „šest bodů“ není absolutním souhrnem teorie *totalitarismu*, a to tito kritikové mnohokrát opomíjejí. Dalším problémem je politizace pojmu, ta však není ve společenských vědách na místě. Jelikož považuji za důležité zmínit i současnou českou debatu o *totalitarismu*, tak níže uvedu vnímání tohoto pojmu v současném odborném českém kontextu, poté se v další kapitole dostanu k porovnání koncepce klasického *totalitarismu* s koncepcí Sheldona Wolina.

3.2.1 Česká debata o totalitarismu

Česká debata o *totalitarismu* se dá rozdělit do dvou hlavních kategorií – debata o teorii *totalitarismu* a debata o *totalitarismu* jako o historickém fenoménu.

Mezi současné uznávané autority v diskuzi o teorii *totalitarismu* patří např. Ivo T. Budil. Ten podává poměrně složitou avšak precizní a vyčerpávající antropologickou interpretaci *totalitarismu*: „Je to souhrn excesivního pragmatického machiavellismu a voluntarismu totalitních vůdců těžících ze zhroucení tradičního morálně religiózního kontextu politické aktivity, plně využívajících moderních kontrolních technologií a propagandistických procedur a prosazujících brutálním terorem totální transformaci politického, sociálního

¹²⁹ Více na toto téma a ještě k tématu vnitřního členění totalitarismu v publikaci: BALÍK, S; KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán s.r.o., 2004, s. 44-47.

a ekonomického řádu a politické imaginace nabývající často sekulárně milénaristického étosu a zasahující široké vrstvy, které alespoň v počátečním údobí do konsolidace a formalizace totalitní politické moci akceptují či podporují totalitní vládu ve jménu dosažení nacionalistických, nostalgicky proti-moderních nebo sociálně revitalizačních cílů.¹³⁰ Ivo T. Budil je také jedním z důležitých hybatelů české diskuze o *totalitarismu*, a to především díky organizaci dnes již pěti úspěšných ročníků mezioborové konference o *totalitarismu* (2005 - 2009) na půdě Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.¹³¹

Zajímavým vkladem do české debaty o *totalitarismech* je liberecký Bohumil Nuska (v jeho podání jde o komparaci nacismu a komunismu). Ten považuje rozdělení *totalitarismu* na pravicový a levicový za nouzové řešení – upozorňuje na společné znaky nacismu a komunismu a na to, v čem se oba systémy liší. Za společné považuje: násilí, ztrátu lidských práv, exterminaci velkých lidských kolektivů, zvěrstva v mučírnicích nebo důraz na „lidovost“ (jakési holedbání se souhlasem lidu). Také považuje za rozdílné rozbití společenských struktur – totiž že po pádu nacismu v Německu nebyl stav společnosti zásadně odlišný než před jeho nástupem v r. 1933, ale dodává: „...po několika desetiletích komunistické nadvlády je zničení společenských struktur, vzniklých předtím přirozeným vývojem a z něho vyplývajících organel podstatné, ne-li zničení absolutní.“¹³² B. Nuska však jako největší rozdíl mezi nacismem a komunismem uvádí přístup k vraždám.

Bolševické vraždění popisuje tak, že vražda je stále vraždou, je skrývána a je zatajována (navzdory barbarismu a hrůzám), je však stále bolševická reakce na

¹³⁰ BUDIL, I. T. *Totalitarismus v teorii a praxi: rozhovor Jana Cholínského s Ivo T. Budilem*. in *Securitas imperii*, Sv. 21, č. 2, 2012. s. 228-247.

¹³¹ Z tohoto projektu vyšlo celkem 5 sborníků: BUDIL, I. T. a T. ZÍKOVÁ et. al. *Totalitarismus 1-5*. Ústí nad Labem: vydavatelství Vlasty Králové, 2005-2009.

¹³² NUSKA, B. *Vražda jako kritérium (některé rozdíly mezi některými totalitarismy)*. *Střední Evropa*. No. 109, 2001, s. 40-46.

vraždění nejistá a zatajovaná: „...masové hroby jsou zastírány. Vše je zalháváno a popíráno, dokonce i před vlastními řadovými straníky a členy nižších stupňů aparátu vládnoucí strany.“¹³³ Jsou si vědomi prvku přestoupení řádu, jakoby si stále uvědomovali kořeny evropské kulturně-náboženské tradice.

Na druhou stranu vražda nacistická ve Třetí říši je jiná. Vražda zde byla vraždou pouze, pokud se tak stalo příslušníku plnohodnotné rasy. Pokud se jednalo o vraždu „podčlověka“, pak to vlastně nebyla vražda, ale zabití z „milosti“. Na tomto základě B. Nuska říká, že nacismus je: „...úplným vyšínutím z dosavadní, tisíciletí se formující evropské myšlenkové tradice.“¹³⁴ Dále o něm říká, že je to iracionální, biologizující návrat k pohanství a ke starogermánskému mýtu, který ovšem v proklamované podobě nikdy neexistoval.

V českém prostředí jednoznačně dominuje snaha spíše reflektovat komunistické dědictví než nacismus. Ten, kdo v nedávné době opět rozvířil českou diskuzi na téma *totalitarismu*, a to nejen mezi akademickou veřejností, ale i mezi publicisty byl v roce 2011 nepopíratelně Michal Pulmann s jeho knihou *Konec experimentu*¹³⁵.

V tomto textu Pulmann naznačuje, že veškeré černobílé interpretace „totalitního“ režimu v Československu jako jakéhosi heroického souboje dobra a zla jsou zcestné. Pulmann říká, že realita komunistického režimu neodpovídá „totálně ovládané společnosti“. Vyjadřuje se takto: „Pokud by komunismus byl skutečně totalitní, lidé by vůbec neměli možnost autonomně jednat, dokonce ani samostatně

¹³³ NUSKA, B. *Vražda jako kritérium (některé rozdíly mezi některými totalitarismy)*. *Střední Evropa*. No. 109, 2001, s. 45.

¹³⁴ Tamtéž, s. 45.

¹³⁵ PULMANN, M. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011.

myslet.¹³⁶ Dále zmiňuje, že i když zde byla určitá proklamovaná jednota, tak se za ní skrývala názorová pluralita: „lidé měli na spoustu věcí různé názory, které sice nemohli na všech fórech artikulovat, ale není to tak, že by o nich nemohli mluvit vůbec. Naopak si vyvinuli řadu propracovaných strategií, jak dosáhnout svých cílů.“¹³⁷ Pulmann ukazuje, že až do druhé poloviny osmdesátých let panoval v Československu svého druhu konsensus o socialismu. Až zahájením diskuze nad tím, co vlastně znamená onen socialismus, se začal celý systém rozkládat, což je Pulmannova ústřední teze v knize *Konec experimentu*. Oním konsenzem, který v československé společnosti až do druhé poloviny 80. let panoval, nemyslí sice přímou identifikaci obyvatelstva s programem KSČ, hovoří spíše o obsahové nejasnosti propagovaného socialismu, který zároveň slibuje naplnění populárních požadavků - jako jsou klid, jistota, a nenásilí a díky své neukotvenosti artikuluje nejrůznější dílčí zájmy. V závěru knihy podává provokativní tezi, že neoliberální individualismus dneška navázal na normalizační individualismus a přirovnává normalizaci, její ideologické vyprázdnění (absence jakéhokoliv morálního pevného bodu) se stejnou situací v dnešní společnosti.

Pulmann dále naráží na zpolitizování „totalitního modelu“, které u nás panovalo v devadesátých letech, a to i na půdě historiků. Politika antikomunismu, která byla prostupující v 90. letech a která vlastně byla služkou politické moci, sama postrádala vlastní koncepčnost a z veřejné debaty vytěsnila nepohodlná témata. Z historiků se tak často v 90. letech, podle Pulmanna, vlastně stávali ideologové píšící na objednávku politických stran, u kterých byla navíc zřejmá jejich závislost na těchto politických stranách. Pulmann uvádí také roli bývalých disidentů, o které se až do posledních fází trvání komunistického režimu veřejnost nezajímala. Říká, že po roce 1990 sami na sebe nastražili past, kterou si neuvědomili. Svým důrazným antikomunistickým politickým programem vlastně položili základy

¹³⁶ PULMANN, M. *interview s Michalem Pulmannem*. [online]. [Cit. 31.3.2015]. dostupné z: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/245658-bourani-stereotypu-bude-bolet-rika-socialni-historik-michal-pulmann.html>

¹³⁷ Tamtéž.

autoritářského a technokratického kapitalismu (s hodnotami konzumerismu a privatizace), kterým popisuje nynější dobu. Důsledkem byl poté opak původního programu disentu (který spočíval na snaze dosáhnout občanské společnosti a nastolit demokratickou diskuzi o občanských a sociálních právech). Dnes se totiž díky tomu, dle M. Pulmanna, v české společnosti nedá rozumně mluvit např. o veřejném zájmu. Pulmann ve svém díle upozorňuje na nesmyslnost totálně-historického výkladu, na jeho vnitřní nekonzistenci a jemu odporující prameny. Je zcela zřejmé jakou bouřlivou reakci toto dílo vyvolalo právě u zmiňovaných zastánců nereflktované politiky antikomunismu a u zastánců jediného správného liberálního modelu společnosti, bez jakékoliv vidiny alternativ.

Na problém antikomunismu však v této souvislosti upozornili také Ondřej Slačálek či Michael Hauser, kterým šlo o nabourání antikomunistického narativu, který stále ovládá český veřejný diskurs. Dokonce M. Hauser srovnal koncepci antikomunismu s antisemitismem, jejichž společným znakem je lacanovská slast-strast (jouissance): „Antikomunismus má v tom blízko k antisemitismu nebo současným formám rasismu. Utváří se na základě fantasmatu ‚komunismu‘ jako svého druhu absolutního zla a pátrá po jeho dnešních výhoncích.“¹³⁸

Na knihu M. Pulmanna vyšlo několik recenzí, zejména se ale rozpoutala diskuze na stránkách Lidových novin, jednoho z nejčtenějších deníků v České republice. Zde byli čtenáři svědky polemiky několika publicistů na jedné straně a převážně mladších historiků na straně druhé.

Zajímavým a odborným způsobem se vyjádřil např. český současný historik soudobých dějin Jiří Suk, který popisuje přístup některých historiků mladší

¹³⁸ HAUSER, M. *Mor antikomunismu*. in: Deník referendum. 8. 7. 2011. dostupné z: <<http://www.denikreferendum.cz/clanek/11059-mor-antikomunismu>> [31.3. 2015]

generace k dějinám státního socialismu. Zdůvodňuje jejich vymezení proti teorii *totalitarismu* kvůli nespokojenosti s restaurovaným kapitalismem a jejich nespokojenosti se stavem bádání o socialismu. Potom uvádí, že k tomu mají dvojí cíle: „rehabilitace dvojnásobně zavrženého projektu demokratického socialismu“ a jednak „celistvější a hlubší poznání socialistické společnosti a státu. (...) Převládá-li první aspekt, můžeme mluvit o politickém revizionismu, dominuje-li druhý, pak jde o revizionismus metodologický.“¹³⁹

Je možné tedy mluvit o dvou pohledech na období komunismu v současné české debatě. Pohled na komunistický režim dle klasického modelu *totalitarismu* uvedl např. Karel Hrubý.¹⁴⁰ Uvádí, že existuje mnoho teorií *totalitarismu* a popisuje jej takto: „monopol moci v oblasti politické, ekonomické a ideologické je spojen v jedné ruce (mocenském centru), což umožňuje formovat a manipulovat společnost mnohostranněji než je tomu v demokratických systémech.“¹⁴¹ Pullmann podle něj „zaměňuje formální stránku moci s metodou jejího uplatňování.“¹⁴² O povaze komunistického režimu v Československu dodává: „Ani nepřítomnost či oslabení teroru (...) totalitní charakter ještě nevyvrací.“¹⁴³ Totalitní struktura režimu je podle něj trvalým znakem. Posunem v české historiografii „bude obraz totalitního režimu diferenciovanější, plastičtější a barevnější. Ale charakter totality (...) mu to nevezme.“¹⁴⁴

Pullmann na toto argumentuje, že se v případě minulého režimu nejedná o totalitu: „doložíme-li existenci sfér mimo bezprostřední kontrolu aparátu (domácnost, sport, rekreaci) a snahu tohoto aparátu o stabilizaci práva, máme před sebou obraz

¹³⁹ SUK, J. *Knihovnička*. in: Dějiny a současnost. 6/2012. Dostupné na: <<http://dejiny.nln.cz/archiv/2012/6/knihovnicka-14> > [31.3. 2015].

¹⁴⁰ HRUBÝ, K. *Totalita, teror a „normalita“ společnosti*. in: Dějiny a současnost. 3/2012.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

moderní diktatury, a nikoliv totalitního režimu.¹⁴⁵ I totalitní struktury podle něj tvořili lidé. S odkazem na zahraniční diskuze podotkl, že teorie *totalitarismu* nám neumožní dostatečně analyzovat státní socialismus a dodává: „Budeme-li lpět na antikvovaných představách o totalitním režimu jako frontové struktuře (...), nejenže neprospějeme odborné diskuzi, ale nejspíše ztratíme ze zřetele i naléhavé otázky historických kontinuit (...).“¹⁴⁶

Poslední záležitost, kterou autor práce považuje za důležitou zmínit, je, jak v České republice vypadá odborné snažení na poli *totalitarismu* či obecně politologického výzkumu současné historie. V roce 2007 byl zákonem zřízen velmi kontroverzní *Ústav pro studium totalitních režimů* (ÚSTR), který se snaží profilovat jako vědecká instituce, ovšem je závislý na dohledu politických orgánů. To vyvolává absurdní situaci a neustálé debaty o politizaci této instituce, tedy že ke zkoumání historie dochází za politického nátlaku. Tak se vlastně opět realizuje známý bonmot, že historie není psána na základě faktů, ale vlivem moci a vládnoucích. Hlavním mottem této instituce při jejím zakládání byl otevřený přístup k archivům bývalé Stb, ovšem jaksi se již nezmínilo, že zákon již dávno před zřízením ÚSTR garantoval otevřený přístup k těmto dokumentům. V podstatě zásadní příspěvek tohoto ústavu je znásobení užívání pojmu *totalitarismus* či adjektiva totalitní v kontextech, které tomu naprosto neodpovídají, přičemž jsou tato užití terminologicky nereflektovaná (zejména mezi neobornou veřejností, publicisty a veřejnými médii). Vyvolává to jakýsi tón, že je to jediná instituce, která je zárukou svobody v České republice. Důvodem může být fakt, že před vznikem ÚSTR neproběhla důležitá diskuze a vznik ÚSTR není výsledkem společenského konsenzu odborné, akademické obce, ani veřejnosti. Tato diskuze kulminuje paradoxně až po několika letech fungování ÚSTR.

¹⁴⁵ PULLMANN, M. *Život v komunistické diktatuře*. in: Dějiny a současnost, 12/2011.

¹⁴⁶ Tamtéž.

Na druhé straně v České republice existuje *Ústav pro soudobé dějiny AV ČR* působící v oblasti historické a sociologické a další renomované katedry a ústavy v rámci sítě terciárního školství. Pluralita názorů ohrožena není, ovšem mnoho kritiků *Ústavu pro studium totalitních režimů* zmiňuje např. jeho neodpovídající rozpočet, který přesahuje rozpočet všech akademických historických ústavů dohromady (ty však zkoumají celé dějiny našeho státu od pravěku až po současnost, a to i v mezinárodním kontextu, nikoli pouze úzkou oblast činnosti represivních složek období nesvobody). V těchto pojetí je tak kritizována nejen kvantita produkce, ale i kvalita výstupů ÚSTR. Na toto téma se například vyjadřuje Oldřich Tůma (ředitel *Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*) a zmiňuje problematiku chybějícího odborného atestování a evaluace ÚSTR: „Měl by být vytvořen přehled o tom, zda a jak jsou publikace ÚSTR recenzovány, jak často jsou citovány, jaké výstupy a jak často si našly cestu k publikování mimo periodika, jež vydává samotný ÚSTR, jak často publikují zaměstnanci ÚSTR v zahraničí, jak často jsou zváni na mezinárodní konference, jak jsou zakomponováni do mezinárodních badatelských projektů.“¹⁴⁷ O budoucnosti ÚSTR se tak velmi pravděpodobně bude i v nadcházejících obdobích emotivně diskutovat, otázka však je, zda dojde k reflexi hlavních výše zmíněných problémů a jejich nápravě, nebo zda se diskuze bude nadále pohybovat okolo marginálních problémů.

Po obecném definování *totalitarismu*, reflexi jeho kritiků a po uvedení dané problematiky do českého prostředí se následující část práce zaměří na komparaci Wolinova pojetí *převráceného totalitarismu* s běžnými koncepcemi *totalitarismu*.

¹⁴⁷ TŮMA, O. in interview: *Anketa na téma dění kolem Ústavu pro studium totalitních režimů*. dostupné z: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/300027-anketa-na-tema-deni-kolem-ustavu-pro-studium-totalitnich-rezimu-nasi-furianti.html>. [31.3. 2015].

3.3 Porovnání „převráceného totalitarismu“ s „totalitarismem“

V porovnání *převráceného totalitarismu* s klasickými formami *totalitarismu* není *převrácený totalitarismus* nijak oficiálně vymezen jakoukoliv ideologií ani není politicky objektivizován. V podstatě tím, že neexistuje žádná oficiální státní ideologie, která by zahrnovala všechny aspekty lidské existence a obsahovala pro všechny členy společnosti závazné pokyny, tak teorie *převráceného totalitarismu* nespĺňuje ihned první znak, kterým *totalitarismus* definovali Carl J. Friedrich a Zbigniew K. Brzezinski. S. Wolin říká: „Klasická forma totalitarismu se chlubí svými záměry přinutit společnost stát se formou předem určeného totalitního režimu. Převrácený totalitarismus je tak podporován těmi, kdo mají v rukou moc a také občany, kteří si neuvědomují důsledky svých (ne)činů - své lhostejnosti.“¹⁴⁸ S. Wolin tu tak naráží na důležitý bod jeho práce, na jeden z atributů *převráceného totalitarismu*, kterým je neschopnost si vážně uvědomit rozsah nečinnosti a pasivity občanů vůči aktuálnímu *statutu quo*, jehož následky mohou mít zdrcující podobu.¹⁴⁹

I Hannah Arendtová a mnozí další teoretici zabývající se *totalitarismem* zmiňovala odosobněnost a izolovanost individua jako důležitý znak *totalitarismu* – zde se oba v určité rovině shodují. Ovšem je nutno podotknout, že u S. Wolina nabývá izolovanost individua jiných rozměrů – resp. jedinec se stává izolovaným „opačně“, než je v případě Arendtové. Jedinec v pojetí *převráceného totalitarismu* (tedy v současné americké společnosti) je natolik znechucen politikou a přesycen negativními politickými informacemi (např. korupcí v nejvyšších patrech řízení státu), že se sám z vlastní vůle odmítá účastnit na veřejném životě - rezignuje na participaci v demokratické společnosti (např. odmítá se účastnit voleb a postupem času tak dochází ke ztrátě aktivní občanské společnosti). Jelikož se jedná o izolovanost, o které vlastně sám jedinec neví, kterou si neuvědomuje a nebere ji za důležitou, o to větší nebezpečí to demokratické společnosti přináší.

¹⁴⁸ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 214.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. xviii (preface).

Naopak u H. Arendtové je jedinec izolován z donucení, v její podobě totalitního panství ztrácí místo ve společnosti, jsou mu odňata jeho práva (od práva volit až po právo na život). Masová společnost postrádající třídní rozvrstvení tedy vyděluje individuum, a to jak v pojetí H. Arendtové, tak například G. Sartoriho. V jejich pojetí dosahuje vládnoucí strana svým monopolem masové komunikace pomocí moderních technologií naprosté společenské kontroly.

S H. Arendtovou se S. Wolin setkává ještě v pohledu na zahraniční politiku. Arendtová říká: „Totalitní vláda vždy zavedla zahraniční politiku zcela otevřeně zaměřenou na ovládnutí světa.“¹⁵⁰ S. Wolin ve své teorii *převráceného totalitarismu* přirovnává USA ke globálnímu impériu a dodává, že zahraniční politika USA ovládá svět, což jasně ve svých projevech proklamoval i G. W. Bush.¹⁵¹ Americká zahraniční politika je, dle Wolina, systémem, který je založen na otevřeném pojetí vlastní světové dominance. Důležité je i téma tzv. preventivní války – zde přirovnává USA k nacistickému Německu a poukazuje na to, že v USA dochází ke stejnému ospravedlňování preventivní války, právě jako tomu bylo v nacistickém Německu. Dalším příkladem spojení Bushovy vlády a totalitních praktik Wolin uvádí politicko-ideologické odmítání a překrucování vědeckých faktů. (kontrola porodů, výzkumu kmenových buněk, znečištění životního prostředí).

Zajímavou otázkou by bylo, zda lze Wolinovo pojetí *převráceného totalitarismu* uplatnit v českém (československém) prostředí. Zejména tedy v diskuzích o minulém režimu, nebo v diskuzích o polistopadových formách moci. Jednoznačně vítězí přítomnost *převráceného totalitarismu* v polistopadovém období. Nejenže jej potvrzuje již zmíněná ideologická vyprázdňenost, kterou uměle narušuje přebujelá antikomunistická rétorika; *převrácený totalitarismus* je od 90. let posilován i onou znechuceností jedince, občana nad politickou realitou „demokracie“ z níž vyplývá

¹⁵⁰ ARENDOVÁ, H. *Původ Totalitarismu*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 621.

¹⁵¹ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 70-74.

dobrovolné vzdání se participace na politickém životě. Oproti tomu předlistopadový způsob centrálně řízené ekonomiky znesnadňuje zneužití politické moci ekonomickými subjekty, jež je typické právě pro polistopadový režim. Pokud tak mnozí autoři hovoří o formě předlistopadového mocenského uspořádání jako o *totalitarismu* (což jak jsme si ukázali je jinými autory právem popíráno), můžeme, dle Wolinovy terminologie, o polistopadové éře hovořit jako o éře *převráceného totalitarismu*.

Z výše uvedeného je patrné, že Wolinův *totalitarismus* jaksi pokulhává, je hybridním, nesplňuje řadu charakteristik klasického *totalitarismu*, které byly vymezeny v průběhu druhé poloviny 20. století. Co se však dá o *převráceném totalitarismu* tvrdit, je jeho dynamická povaha. Můžeme tedy poskytnout paralelu s pohledem Roberta Dahla a jeho teorií, že *totalitarismus* se vyvíjí. Pokud bychom si představili Dahlovu pomyslnou osu se dvěma extrémy – *totalitarismem* a demokracií, pak by se Wolinův koncept *převráceného totalitarismu* nacházel někde uprostřed této osy. S. Wolin tedy nepovažuje Ameriku za totalitní stát, on říká, že nabývá některých znaků, které jsou totalitní nebo se k totalitním znakům přinejmenším blíží. S. Wolin analyzuje nedostatky americké demokracie a snaží se varovat před její destrukcí. Robert Dahl říká: „Pokud jsou politické preference zapojeny do systému vedoucími představiteli businessu atp. za účelem vytěžit ze systému to, co potřebují, potom je model přímé demokracie ekvivalentní k modelu totalitní vlády.“¹⁵² Přesně v tomto se Wolin s Dahlem shodují, ovládnutí (ovládání) demokracie jinými zájmovými skupinami než jsou zvolené politické strany, je pro oba totalitním prvkem.

¹⁵² Autorův překlad srov. in: DAHL, R. *Business and Politics: A Critical Appraisal of Political Science*. in Robert Dahl et. al., *Social Science Research on Business: Product and Potential*. New York: Columbia University Press, 1959, p.53.

Závěrem je třeba podotknout, že ač Wolinova teorie vypadá, jako by popisoval již neexistující americkou demokracii, upadající republiku, tak překvapivě přináší řešení. K odvrácení katastrofy *převráceného totalitarismu* by dle něj došlo kdyby: „se Amerika vzdala svých imperialistických snah a praxe řízené demokracie; kdyby se vrátila k myšlenkám mezinárodní spolupráce a ne k myšlenkám globalizace a vedení preventivních válek; kdyby znovuobnovila a posílila politiku ochrany životního prostředí; kdyby napravila škody v systému práv jednotlivce, obnovila nezávislou justici a kontrolu moci; kdyby znovuobnovila integritu nezávislých regulačních agentur a vědeckých poradních procesů; kdyby oživila systém zmocněnců zodpovědných za naplnění potřeb populace ve sféře zdravotní péče, vzdělání a penzijního systému; kdyby obnovila dohled vlády nad ekonomikou a odstranila neproporčnost daňového systému, která v současné podobě nahrává bohatým a korporacím.“¹⁵³ Pokud by bylo schopno vedení státu naplnit tyto podmínky, pak by bylo zamezeno dalšímu rozvoji *převráceného totalitarismu*.

¹⁵³ WOLIN, S. *Democracy Incorporated*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 287-292.

4 Závěr

„*Pracovat na problémech doby je povinnost.*“

José Ortega y Gasset¹⁵⁴

Právě Gassetova slova mne zaujala natolik, že jsem se jím v této práci snažil dostat. Jako autor práce považuji tento apel za jeden z největších úkolů, které politická filozofie i jiné společenské vědy mohou zprostředkovat, a jemuž je důležité v každé době věnovat pozornost.

Tato diplomová práce měla za cíl reflektovat teorii *převráceného totalitarismu* S. Wolina. Reflexe byla provedena vyložením Wolinovy teorie na základě analýzy jeho díla *Democracy incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism* a na základě porovnání jeho specifické, současné koncepce *totalitarismu* s koncepcemi běžnými.

V první části práce jsem vyložil koncepci *převráceného totalitarismu* jako takového, zabýval jsem se jím ve spojitosti s analýzou fenoménu změny v americké společnosti. S. Wolin fenomén změny uvádí jako zásadní prvek pro porozumění kapitalistické dynamiky. Bodem obratu pro něho je objev koncentrace ekonomické síly, ke kterému došlo v polovině 19. století, od této doby je patrný stále se zvyšující ekonomický vliv na demokracii s tím, že v dnešní americké společnosti moc korporací (velkých ekonomických subjektů) demokracii plně deformuje. Dále se kapitola zabývá změnou americké národní identity, která byla definována předpokládaným nepřítelem – terorismem. Spojené státy se poté oficiálně označily za globální impérium, čímž, dle Wolina, zastínily vlastní demokracii i republiku. Došlo k imperiální profilaci zahraniční politiky USA jako celosvětového hegemona.

¹⁵⁴ GASSET, O. J. *Vzpouřa davů*. Praha: Naše vojsko, 1993, s. 29.

V práci byly nastíněny spojitosti *převráceného totalitarismu, řízené demokracie* a moci korporací. V neposlední řadě jsem porovnal a našel společné znaky v pojetí *převráceného totalitarismu* s koncepcí *výjimečného stavu* G. Agambena.

Ve druhé části práce jsem definoval *totalitarismus* s cílem porovnat odlišnosti tohoto mainstreamového pojetí s *převráceným totalitarismem* S. Wolina. Vymezil jsem zde běžně známá pojetí *totalitarismu* (zejména H. Arendtové, G. Sartoriho, R. Dahla, R. Arona, F. Brzezinskiho, C. J. Friedricha a J. J. Linze) a poté uvedl výběr hlavních kritických názorů, které se ke konceptu *totalitarismu* v odborné diskuzi objevily. Za důležité jsem považoval také uvést aktuální českou diskuzi k tomuto tématu. Zabýval jsem se především reflexí české bouřlivé debaty, která vznikla v r. 2011 po vydání knihy *Konec experimentu* od Michala Pulmanna. V této části textu jsem mimo jiné zmínil aktivity Ivo T. Budila či zajímavý pohled na porovnání nacismu s komunismem, který na počátku milénia přinesl Bohumil Nuska.

V mnohých částech práce bylo zřejmé, že Wolinovy obavy o demokracii nemusí platit pouze pro americkou společnost. Je znepokojivé, jak se v mnohém jeho teorie *převráceného totalitarismu* podobá i současnému českému politickému prostředí, české společnosti a jejím problémům. Ekonomický vliv na řízení státu je právě jedním z těch aktuálně nejpálčivějších. Wolinova teorie je tak cenným zdrojem pro reflexi současné, západní, konzumem ovládanou společnosti.

5 Seznam použitých informačních zdrojů

AGAMBEN, Giorgio. *State of Exception*. Chicago: University of Chicago, 2005, 95 p. ISBN: 978-022-6009-254

ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ Totalitarismu I-III*. Přel. J. Fraňková a kol. 1. Praha: Oikoymenh, 1996, 680 s. ISBN 80-86005-13-5

ARENDT, Hannah. *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*. Frankfurt, 1955.

ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. Přel. V. Jochmann. 2. Brno: Atlantis, 1993, 218 s. ISBN 80-7108-064-0

BALÍK, Stanislav a KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, 167 s. ISBN 80-86569-89-6

BROWN, Wendy. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press, 1995, 219 p. ISBN 978-069-1029-894

BUDIL, Ivo. T. a ZÍKOVÁ Tereza. et al. *Totalitarismus, Interdisciplinární pohled*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2005, 115 s. ISBN 80-903412-3-3

BUDIL, Ivo. T. *Totalitarismus v teorii a praxi: rozhovor Jana Cholínského s Ivo T. Budilem*. in *Securitas imperii*, Sv. 21, č. 2, 2012.

ČERMÁK, Vladimír. *Otázka demokracie I*. Praha: Academia, 1992, 221 s. ISBN 80-2000-379-7

DAHL, Robert. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, 349 s. ISBN 80-85605-81-3

DAHL, Robert. et. al., *Social Science Research on Business: Product and Potential*. New York: Columbia University Press, 1959.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, 156 s. ISBN 80-90142-48-6

GASSET, José Ortega y. *Vzpouora davů*. Přel. V. Černý. Praha: Naše vojsko, 1993, 160 s. ISBN 80-206-0072-8

HALBERSTAM, Michael. *Totalitarianism and the Modern Conception of Politics*. Yale: Yale University Press, 1999, 290 p. ISBN 978-030-0071-801

HLOUŠEK, Vít a KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: MPÚ MU, 2003, ISBN 80-210-3195-6

HRUBÝ, Karel. *Totalita, teror a „normalita“ společnosti*. in: Dějiny a současnost. 3/2012.

LILLEKER, Dureen. *Key Concepts in Political Communication*. London: Sage Publications Ltd., 2006, ISBN 978-141-2918-312

LINZ, José. Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes. With a Major New Introduction*. Boulder-London: Lynne Rienner Publisher, 2000, 343 s. ISBN 978-15-558-7890-0

LINZ, José. Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes. With a Major New Introduction*. Boulder-London: Lynne Rienner Publisher, 2000, ISBN 1-55587-866-0

NUSKA, Bohumil. *Vražda jako kritérium (některé rozdíly mezi některými totalitarismy)*. *Střední Evropa*, No. 109, 2001.

POPPER, Karl Raymond, *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Přel. Jana Odehnalová. 1. vyd. Praha: ISE, 1994, 388 s. ISBN 80-85241-54-4

PREISNER, Rio. *Kritika totalitarismu*. Londýn: Rozmluvy, 1984, 400 s. ISBN 0-946-352-14-3

PULMANN, Michal. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011, 240 s. ISBN: 978-80-87271-31-5

PULLMANN, Michal. *Život v komunistické diktatuře*. in: Dějiny a současnost, 12/2011.

RŮŽIČKA, Jan a KOZÁK, Kryštof. *Úpadek amerického federalismu?* Praha: Karolinum, 2008, 160 stran, ISBN 978-80-246-1503-5

RÜMELIN, Julian-Nida. *Slovník současných filosofů*. Praha: Garamond, 2001, 536 s. ISBN 80-86379-29-9

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2000, 304 s. ISBN 80-7178-461-3

SARTORI, Giovanni. *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN, 1994, ISBN 83-01112-75-1

SCHMITT, Carl. *The Concept of the Political*. Chicago: The University of Chicago Press, 1996, ISBN 978-02-267-3886-4

SHOOK, John. *Dictionary of Modern American Philosophers*. Bristol: Bloomsbury Publishing, 2005, 2000 p. ISBN 1-84371-037-4

VOEGELIN, Eric. *Die politischen Religionen*. 2nd edn, Munich: Wilhelm Fink 1993 (originally 1938).

WOLIN, Sheldon. *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*. 5th print. Princeton: Princeton University Press, 2008, 356 p. ISBN 978-069-1145-891

ŽEGKLITZ, Jaromír. *Velké postavy politické filosofie*. Praha: Občanský institut, 1995, 223 s. ISBN 80-901659-5-8

5.1 Internetové zdroje

BUDIL, Ivo. T. *interview s Ivo. T. Budilem* – [online]. [Cit. 31.3.2015]. dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=TJECHNiRd-0#t=34>

ENGELHARDT, Tom. *Cold Warrior in a Strange Land* (Výběr otázek a odpovědí z interview s Johnsem Chalmersem z 21.3.2006) [online]. [Cit. 7.3.2015]. Dostupné z WWW: <http://www.tomdispatch.com/post/70243/>

HAUSER, Michael. *Mor antikomunismu*. in: Deník referendum. 8. 7. 2011.[online]. [Cit. [31.3.2015] Dostupné z:<<http://www.denikreferendum.cz/clanek/11059-mor-antikomunismu>>

HOBBS, Thomas. *Of Man, Being the First Part of Leviathan. Vol. XXXIV, Part 5. The Harvard Classics*. New York: P.F. Collier & Son, 1909–14; [online]. [Cit. 15.3.2015]. Dostupné z WWW: <http://www.bartleby.com/br/03405.html>

LAQUEUR, Walter Z. *Is There Now, or Has There Ever Been, Such a Thing as Totalitarianism?* [online]. Commentary Magazine, 10.01.1985 [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <https://www.commentarymagazine.com/article/is-there-now-or-has-there-ever-been-such-a-thing-as-totalitarianism/>

PULMANN, Michal. *interview s Michalem Pulmannem*. [online]. [Cit. 31.3.2015]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/245658-bourani-stereotypu-bude-bolet-rika-socialni-historik-michal-pullmann.html>

SUK, Jan. *Knihovnička*. in: Dějiny a současnost. 6/2012. [online]. [Cit. 31.3.2015]. Dostupné z: <<http://dejiny.nln.cz/archiv/2012/6/knihovnicka-14>

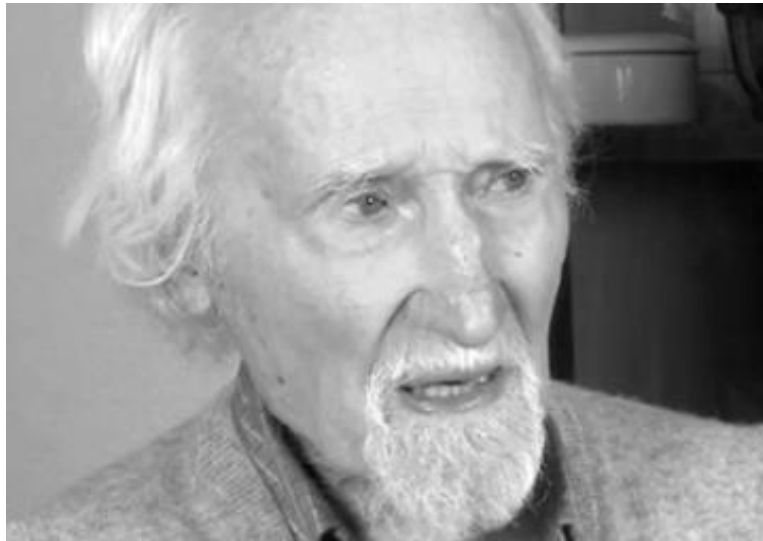
TŮMA, Oldřich. in interview: *Anketa na téma dění kolem Ústavu pro studium totalitních režimů*. [online]. [Cit. 31.3.2015] Dostupné z:

<http://www.novinky.cz/kultura/salon/300027-anketa-na-tema-deni-kolem-ustavu-pro-studium-totalitnich-rezimu-nasi-furianti.html>.

6 Seznam příloh

Příloha 1 - Sheldon Wolin v roce 2014¹⁵⁵

¹⁵⁵ KELLY, Alexander. *Sheldon Wolin: We Need a New Word for Revolution (Parts 6, 7 and 8)*. In: Truthdig [online] [Cit. 8.3.2015] Dostupné z WWW: http://www.truthdig.com/avbooth/item/we_need_a_new_word_for_revolution_parts_6_7_and_8_20141107

Příloha č. 1: Sheldon Wolin v roce 2014